

ARCHEOLOGISCHE EVALUATIE VAN HET BODEMARCHIEF TER HOOGTE VAN DE WATERSTRAAT EN DE KERKSTRAAT TE BEERSEL (VLAAMS-BRABANT)

22379

ARCHEOLOGIENOTA

PROGRAMMA VAN MAATREGELEN

ABO Archeologische Rapporten 1025

Rapport opgemaakt door: Cynthia Holstein

Kontichsesteenweg 38

B-2630 Aartselaar

April 2019 – februari 2020

Dossiernr. intern: 25904

AOE: 2019G277

INHOUD

Deel 2: Programma van maatregelen

Lijst van figuren.....	3
1 Inleiding	5
2 Gemotiveerd advies	7
2.1 Vervolgonderzoeken	7
3 Uitgesteld traject	14
4 Stap 1: Vooronderzoek zonder ingreep in de bodem in de vorm van landschappelijk bodemonderzoek (verplicht)	15
4.1 Onderzoeksvragen	15
4.2 Methodologie en strategie	16
5 Stap 2: Vooronderzoek in functie van steentijd artefactensites (optioneel).....	23
5.1 Fasering vooronderzoek	23
5.2 Vooronderzoek met ingreep in de bodem.....	24
6 Stap 3: Vooronderzoek met ingreep in de bodem in de vorm van proefsleuven (optioneel)	33
6.1 Onderzoeksvragen	33
6.2 Methodologie en strategie	35
7 Bewaring en deponering van vondsten	43
8 Criteria voor het niet uitvoeren van de voorziene onderzoeksmethoden	44
9 Voorziene afwijkingen ten aanzien van de Code Goede Praktijk	45
10 Risico's en maatregelen	46
11 Noodnummers	48
12 Kwaliteitscontrole en ondertekening.....	49
13 Bibliografie	50

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: GRB met aanduiding van het onderzoeksgebied.	5
Figuur 2: Luchtfoto 2019 met aanduiding van het onderzoeksgebied.	6
Figuur 3: Voor het terrein voor grondverbetering en de werkzone wordt een vervolgonderzoek geadviseerd.....	8
Figuur 4: Vervolgonderzoek voor het kerkplein (groen), omliggende straten (oranje) en terrein tijdelijke parking (paars).	10
Figuur 5: Luchtfoto 2019 met aanduiding van de boorpunten voor het landschappelijk bodemonderzoek ter hoogte de zone voor de aanleg van het terrein voor grondverbetering, werkzone en gracht.	17
Figuur 6: GRB met aanduiding van de boorpunten voor het landschappelijk bodemonderzoek ter hoogte de zone voor de aanleg van het terrein voor grondverbetering, werkzone en gracht.	18
Figuur 7: Luchtfoto 2019 met aanduiding van de boorpunten voor het landschappelijk bodemonderzoek binnen het kerkplein.....	19
Figuur 8: GRB met aanduiding van de boorpunten voor het landschappelijk bodemonderzoek binnen het kerkplein.	19
Figuur 7: Luchtfoto 2019 met aanduiding van de boorpunten voor het landschappelijk bodemonderzoek binnen het terrein voor tijdelijke parking.	20
Figuur 8: GRB met aanduiding van de boorpunten voor het landschappelijk bodemonderzoek binnen het terrein voor tijdelijke parking.	21
Figuur 9: Luchtfoto (middenschalige winteropnamen, kleur, 2019) met aanduiding van het indicatieve proefsleuvenplan.	36
Figuur 10: GRB met aanduiding van het indicatieve proefsleuvenplan.	36
Figuur 9: Luchtfoto (middenschalige winteropnamen, kleur, 2019) met aanduiding van het indicatieve proefsleuvenplan binnen het kerkplein.	38
Figuur 10: GRB met aanduiding van het indicatieve proefsleuvenplan binnen het kerkplein.	38
Figuur 9: Luchtfoto (middenschalige winteropnamen, kleur, 2019) met aanduiding van het indicatieve proefsleuvenplan binnen het terrein voor tijdelijke parking.	40
Figuur 10: GRB met aanduiding van het indicatieve proefsleuvenplan binnen het terrein voor tijdelijke parking.	40

LIJST VAN TABELLEN

Tabel 1: Advies voor de zone van het terrein voor grondverbetering, de werkzone en de gracht.	11
Tabel 2: Advies voor de zone van het kerkplein.....	12
Tabel 3: Advies voor de zone van het terrein voor tijdelijke parking.....	13
Tabel 5: Overzicht toepasbaarheid, uitvoerbaarheid en noodzakelijkheid van de landschappelijk bodemonderzoek.....	15
Tabel 6: Onderzoeksvragen landschappelijke boringen.....	16
Tabel 7: Technische gegevens voor het voorgestelde landschappelijk booronderzoek ter hoogte de zone voor de aanleg van het terrein voor grondverbetering, werkzone en gracht.....	17
Tabel 8: Technische gegevens voor het voorgestelde landschappelijk booronderzoek binnen het kerkplein.....	18
Tabel 8: Technische gegevens voor het voorgestelde landschappelijk booronderzoek binnen het terrein tijdelijke parking.....	20
Tabel 9: Overzicht toepasbaarheid, uitvoerbaarheid en noodzakelijkheid van het verkennend booronderzoek	25
Tabel 10: Overzicht onderzoeksvragen verkennend booronderzoek	25
Tabel 11: Overzicht toepasbaarheid, uitvoerbaarheid en noodzakelijkheid van het waarderend archeologisch booronderzoek.	28
Tabel 12: Overzicht onderzoeksvragen waarderend archeologisch booronderzoek.....	28
Tabel 13: Overzicht onderzoeksvragen proefputten in functie van steentijd.....	31
Tabel 14: Overzicht toepasbaarheid, uitvoerbaarheid en noodzakelijkheid van proefsleuvenonderzoek.	33
Tabel 15: Overzicht onderzoeksvragen proefsleuvenonderzoek.....	35
Tabel 16: Technische gegevens voor het voorgestelde proefsleuvenonderzoek.	35
Tabel 16: Technische gegevens voor het voorgestelde proefsleuvenonderzoek.	37
Tabel 16: Technische gegevens voor het voorgestelde proefsleuvenonderzoek.	39
Tabel 20: Risico's en maatregelen.	47
Tabel 21: Overzicht noodnummers.	48

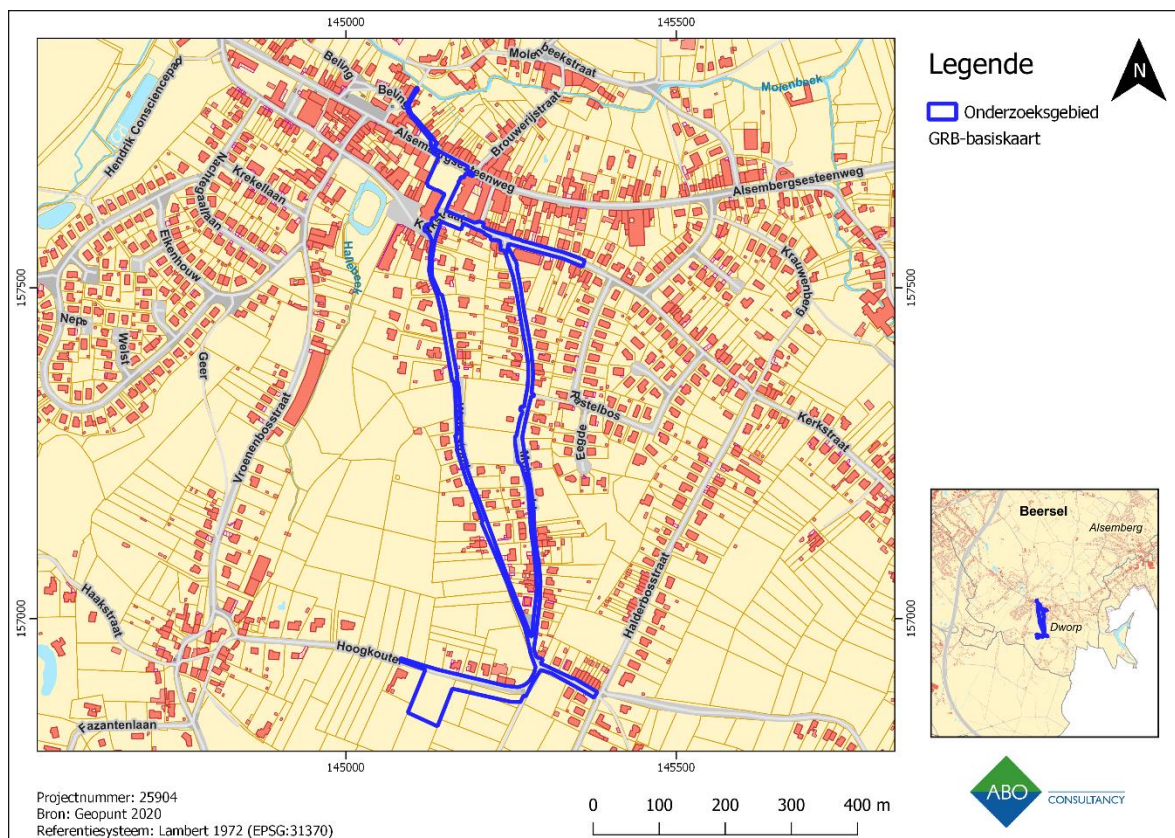
DEEL 2 PROGRAMMA VAN MAATREGELEN

1 INLEIDING

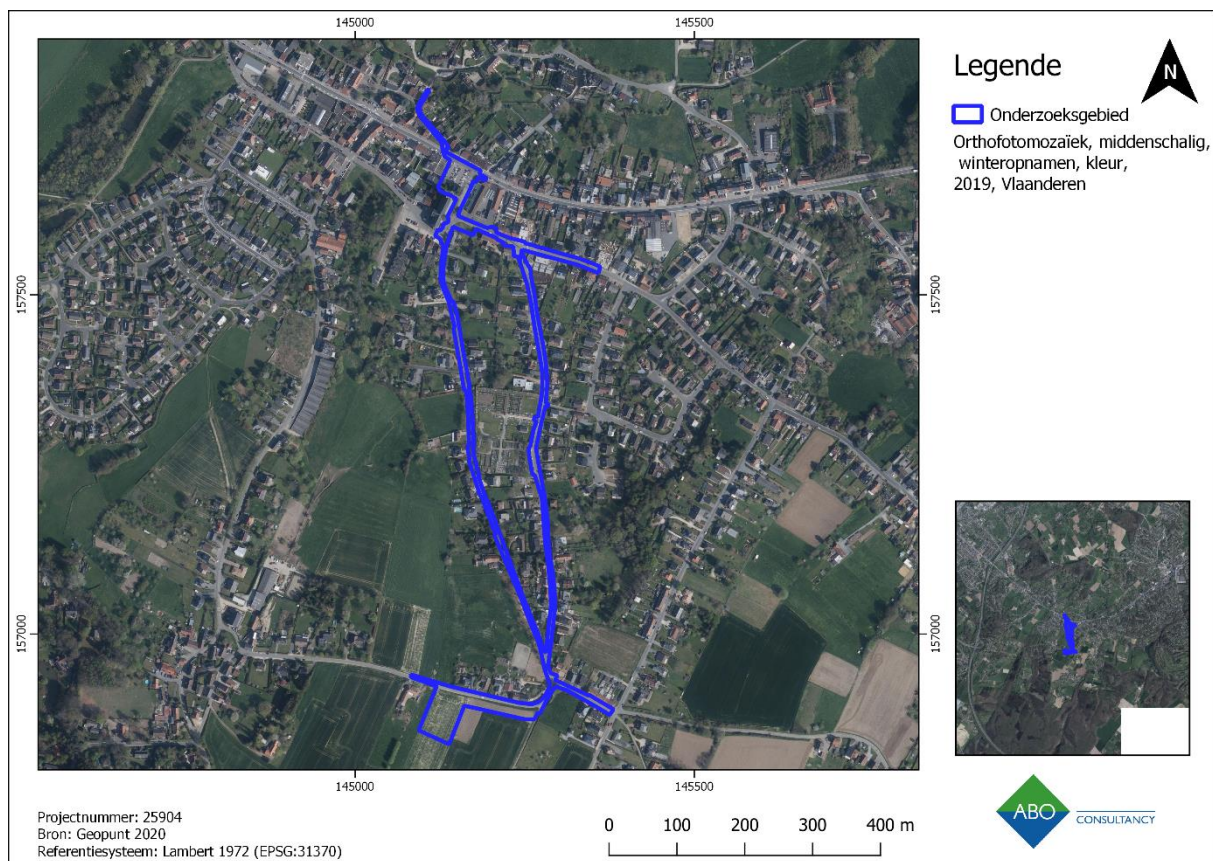
In de Waterstraat, Hoogkouter, Molenveld, Alsebergsesteenweg en de Kerkstraat te Dworp (gemeente Beersel), wordt een gescheiden riolering aangelegd. Het lijntracé overstijgt de grenswaarde van 1 km en vindt niet volledig binnen gabarit plaats.

Er wordt daarnaast een terrein voor grondverbetering, een gracht en een werkzone aangelegd aan de Hoogkouter. Langs de Kerkstraat wordt een tijdelijke parking aangelegd. Tenslotte wordt er op het kerkplein een bufferbekken aangelegd, waar tevens een werkzone voor wordt voorzien.

Deze bodemingrepen overstijgen de wettelijke bepaalde grenswaarde van 1.000 m². Door deze redenen stelt het Onroerend Erfgoeddecreet (art. 5.4) de opmaak van een archeologienota verplicht ter evaluatie van het archeologisch potentieel van het betrokken bodemarchief.

Figuur 1: GRB met aanduiding van het onderzoeksgebied.

Figuur 2: Luchtfoto 2019 met aanduiding van het onderzoeksgebied.

2 GEMOTIVEERD ADVIES

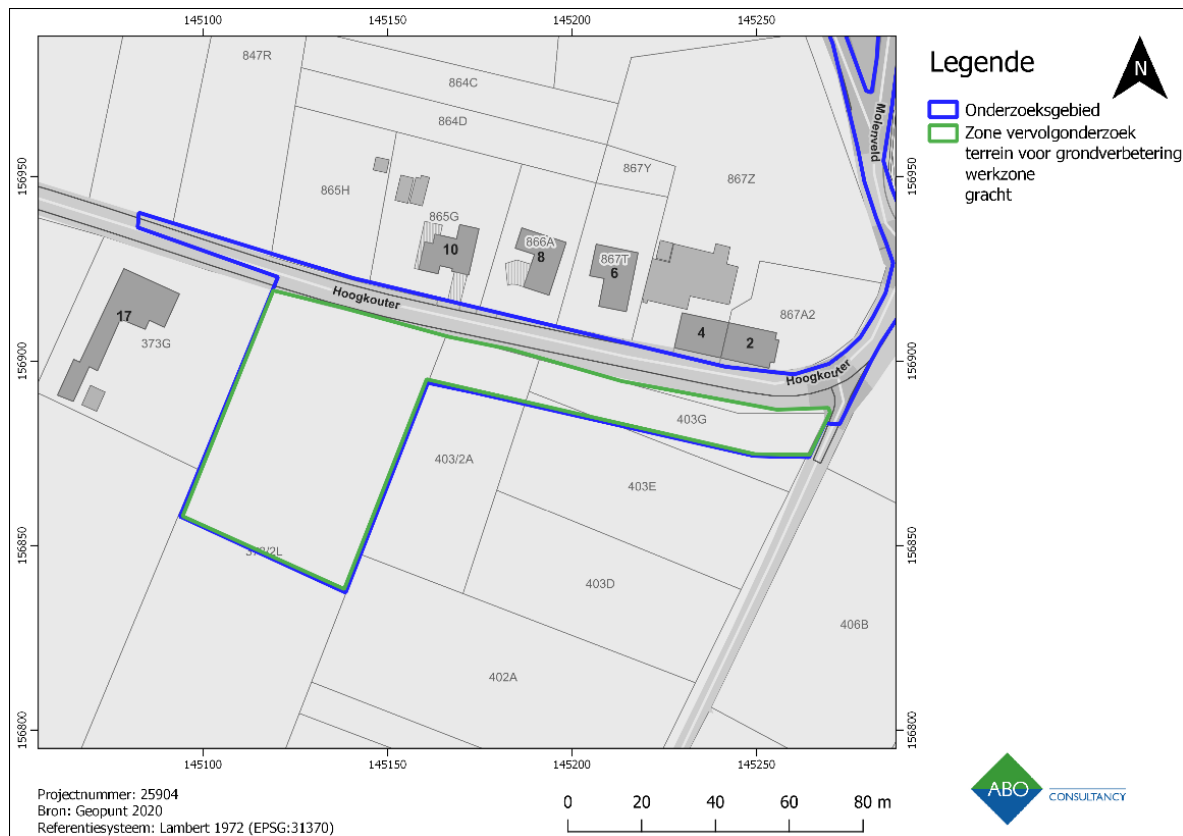
2.1 VERVOLGONDERZOEKEN

Het verslag van resultaten van deze archeologienota kon echter geen afdoende uitspraken doen inzake het archeologisch potentieel van het bodemarchief binnen het kerkplein, het tijdelijke terrein voor parking aan de Kerkstraat en de zone waar het terrein voor grondverbetering, de werkzone en de gracht langs de Hoogkouter worden aangelegd. Aan de hand van bestaande en ontsloten landschappelijke, archeologische, historische, iconografische en cartografische gegevens werd de kans op het aantreffen van archeologische resten reëel bevonden.

2.1.1 ZONE: TERREIN VOOR GRONDVERBETERING, WERKZONE EN GRACHT AAN DE HOOGKOUTER

Voor het terrein voor grondverbetering, de werkzone en de gracht langs de Hoogkouter (4.650 m²) wordt archeologisch vooronderzoek geadviseerd. Dit wordt gebaseerd op de volgende argumenten.

- Steentijd kan niet worden uitgesloten. Het gehele onderzoeksgebied is landschappelijk gezien in een interessante locatie gelegen. De combinatie van de locatie op een flank in de nabijheid van water maakte het mogelijk een aantrekkelijk gebied om te vestigen. In de ruimere omgeving (< 2 km) zijn daarnaast verschillende steentijdartefacten sites vermeldt in de CAI.
- De aanwezigheid van archeologische sites in de ruimere omgeving van het onderzoeksgebied suggereren menselijke aanwezigheid in de steentijd, het neolithicum, de bronstijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe en nieuwe tijd. Archeologische vindplaatsen zijn voornamelijk ten noorden van het vermeldt.
- Deze zone is binnen het beschermde landschapsatlas (ID: 10301) en landschappelijk geheel (ID: 13579) van Hallerbos – Lembeekbos – Maasdalbos gelegen.
- De impact van de geplande werken op het bodemarchief is erg groot. Door de werkzaamheden op het terrein voor grondverbetering en de werkzone zal het bodemarchief maximaal 0,80 m-MV zal worden verstoord. Er wordt daarnaast een gracht aangelegd, waarbij de aanleg de grond maximaal tot ca. 3,25 m-MV diep wordt verstoord.
- Volgens cartografische bronnen en luchtfoto's is dit deel van het onderzoeksgebied sinds de tweede helft van de 18^e eeuw tot op heden onbebouwd gebleven. Dit betekent dat de verstoring binnen deze zone minimaal is. De kans dat het potentieel aanwezige archeologische niveau intact is, wordt dan ook zeer reëel geschat.

Figuur 3: Voor het terrein voor grondverbetering en de werkzone wordt een vervolgonderzoek geadviseerd.

2.1.2 ZONE: KERKPLEIN SINT-GORIK

Voor het gehele kerkplein (2.113 m²) wordt vervolgonderzoek aanbevolen (Figuur 4):

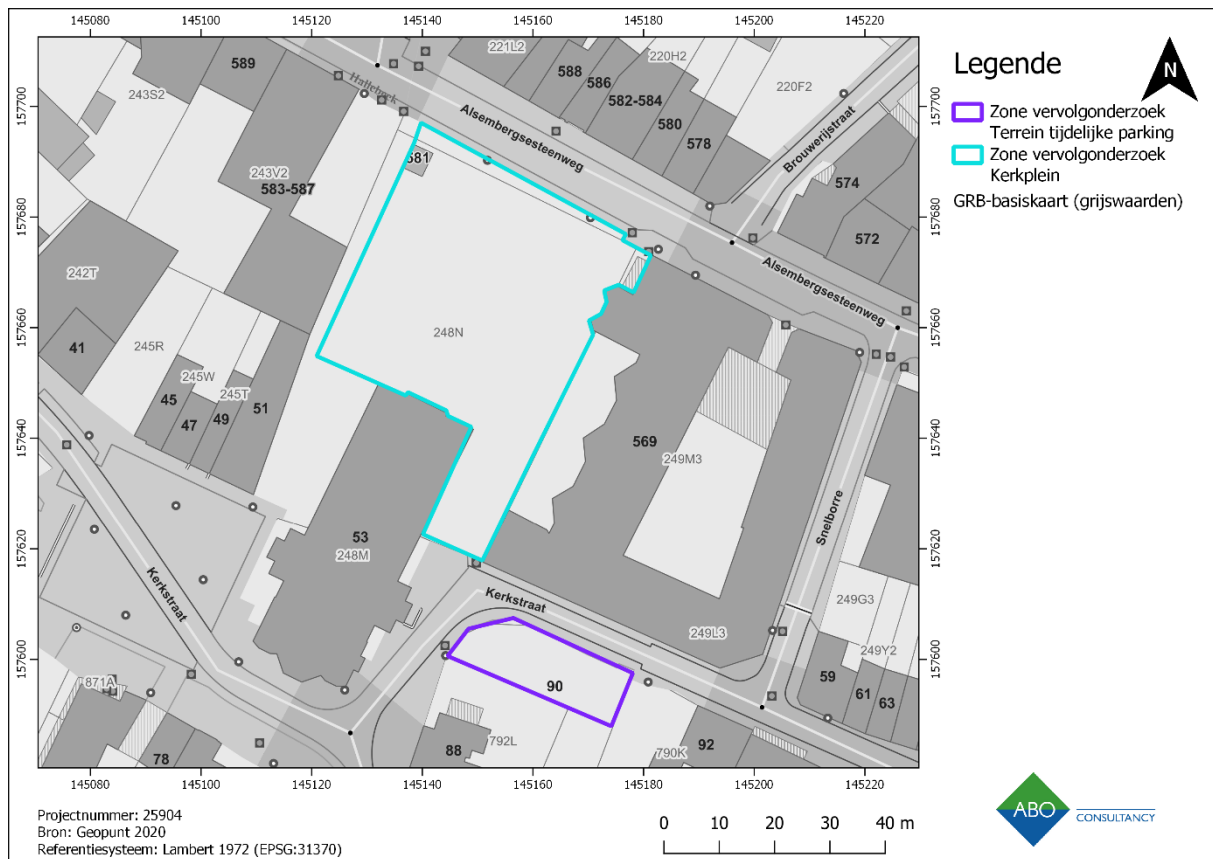
- Het kerkplein behoort tot de parochiekerk Sint-Gorik die vastgesteld is als bouwkundig erfgoed (ID: 38881) en bouwkundig erfgoed (ID: 37056). Het betreft een niet-georiënteerde neogotische kerk en is gebouwd in 1894. De kerk is gebouwd ter vervanging van de oude kerk aan de Alsebergsesteenweg. Deze oude kerk dateert tussen 1826 en 1833.
- Op ca. 60 m ten westen van de kerk Sint-Gorik lag de Pastorie Sint-Goriksparochie (ID: 3033). Historische bronnen vermelden dat er een pastorie heeft gestaan tussen 1406 en 1596. Een tweede pastorie werd gebouwd op dezelfde plek. Deze werd in documenten beschreven als die een omwalde pastorie met daarbinnen een boomgaard. In 1617 werd wederom een nieuwe pastorie gebouwd op hetzelfde omwalde stuk grond. Het is echter ook mogelijk dat dit een uitbreiding betrof op de vroegere pastorie, maar dit is niet zeker. Het is daarnaast bekend dat er tussen 1639 en 1650 een bakhuis en andere gebouwen werden opgetrokken op het terrein. Er was ook een hopakker aanwezig. Het is niet uit te sluiten dat er sporen van deze pastorie worden aangesneden tijdens de werken aan de kerk.
- Door de aanwezige parochiekerk Sint-Gorik is het potentieel tot kennisvermeerdering voornamelijk gericht op de tijdspanne tussen de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Er is vooral een verwachting voor archeologische sporen en vondsten die gelinkt zijn aan de kerk uit de nieuwe tijd en de Pastorie Sint-Goriksparochie uit de middeleeuwen. Daarnaast is er een verwachting voor de aanwezigheid van archeologische sporen en vondsten uit de steentijd, de bronstijd en de Romeinse tijd.

- Er moet rekening gehouden worden met de eventuele aanwezigheid van colluvium. Het gehele onderzoeksgebied ligt namelijk binnen een gradiëntzone en kent een groot hoogteverschil van noord (ca. 51 m TAW) naar zuid (ca. 93 m TAW). Het kerkplein is in het noorden van het onderzoeksgebied gelegen. Daarnaast is de ondergrond direct ten zuiden van het kerkplein gekarteerd op een colluviale bodem van minimaal 40 cm dik (**Acp**). Indien archeologische sporen of vondsten aanwezig zouden zijn, kunnen deze dus afgedekt zijn. Dit gegeven verhoogt de kans op eventuele goede bewaring van archeologische sporen en/of resten.
- De impact van de geplande werken binnen het kerkplein is zeer groot. Het gehele kerkplein (2.110 m²) zal in gebruik worden genomen als bouwput voor de aanleg van een bufferbekken. Daarnaast wordt er binnen het Kerkplein een bijkomende constructie gebouwd (W1) en worden DWA- en RWA leidingen aangelegd. Het bodemarchief wordt maximaal 4,4 m-MV diep verstoord.
- Volgens cartografische bronnen is het Kerkplein vanaf de tweede helft van de 18^e eeuw tot aan het einde van de 19^e eeuw onbebouwd gebleven. Later is het kerkplein in gebruik genomen als parking. De aanleg van de parking heeft het bodemarchief enkel ondiep verstoord (maximaal ca. 0,5 m-MV). De kans dat de archeologische lagen hieronder nog bewaard zijn gebleven is reëel.

2.1.3 ZONE: TERREIN TIJDELIJKE PARKING

Ondanks het geringe oppervlakte van het terrein waar de tijdelijke parking (352 m²) wordt aangelegd aan de Kerkstraat, wordt er voor dit terrein een vervolgonderzoek aanbevolen (Figuur 4):

- Gezien de ligging van het terrein dichtbij de kerk is het niet uit te sluiten om hier archeologische sporen en/of resten aan te snijden die geassocieerd kunnen worden met de Sint-Gorik kerk.
- De aanwezigheid van archeologische sites in de ruimere omgeving van het onderzoeksgebied suggereren menselijke aanwezigheid in de steentijd, het neolithicum, de bronstijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe en nieuwe tijd.
- Volgens cartografische bronnen heeft er binnen dit terrein een gebouw gestaan. Een woning is zichtbaar vanaf ca. 1841 tot 2008-2011. Het is onduidelijk wat de horizontale en verticale omvang van deze verstoring bedraagt.
- Er moet rekening gehouden worden met de eventuele aanwezigheid van colluvium. Het gehele onderzoeksgebied ligt namelijk binnen een gradiëntzone en kent een groot hoogteverschil van noord (ca. 51 m TAW) naar zuid (ca. 93 m TAW). Het kerkplein is in het noorden van het onderzoeksgebied gelegen. Daarnaast is de ondergrond direct ten zuiden van het kerkplein gekarteerd als een colluviale bodem van minimaal 40 cm dik (**Acp**). Indien archeologische sporen of vondsten aanwezig zouden zijn, kunnen deze dus afgedekt zijn. Dit gegeven verhoogt de kans op eventuele goede bewaring van archeologische sporen en/of resten.
- De impact van de geplande werken op het bodemarchief is erg groot. Door de werkzaamheden zal het bodemarchief maximaal 0,50 m-MV zal worden verstoord.

Figuur 4: Vervolgonderzoek voor het kerkplein (groen), omliggende straten (oranje) en terrein tijdelijke parking (paars).

2.1.4 ZONE GEEN VERDER ONDERZOEK

Voor het gehele lijntracé wordt geen verder onderzoek aanbevolen. Binnen het lijntracé wordt de bestaande gemengde riolering vervangen door een gescheiden riolering. Deze komt plaatselijk binnen en buiten het bestaande gabarit te liggen. Kosten baten gezien is het hier niet aantrekkelijk om een vervolgonderzoek uit te voeren. Het is daarnaast de vraag in hoeverre de lange smalle sleuven in talud vorm van ca. 2,5 m breed en ca. 2 tot 3 m diep over een afstand van ca. 3 km zullen zorgen voor een archeologisch inzicht indien vervolgonderzoek zou worden uitgevoerd. Bij archeologisch vervolgonderzoek zal dit weinig ruimtelijke context bieden. Tevens worden de straten rondom de Sint-Gorikkerk uitgesloten van verder onderzoek. Het betreft namelijk een zeer recente kerk. De kerk is gebouwd ter vervanging van de oude kerk aan de Alsebergsesteenweg. Aan de nieuwe kerk (Sint-Gorikkerk) is nooit een begraafplaats aangelegd, aangezien het sinds 1829 verboden is om mensen in of vlakbij een kerk te begraven (descreet Willem 1).

2.1.5 OVERZICHT VAN VERVOLGTRAJECTEN

Er wordt een vervolgonderzoek aanbevolen voor de volgende zones:

- Terrein voor grondverbetering, werkzone en gracht (4.650 m²)
- Kerkplein Sint-Gorik (2.113 m²)
- Tijdelijk terrein voor parking (352 m²)

Zoals uit het Verslag van Resultaten is gebleken heeft ieder terrein een ander kennispotentieel. Deze worden samen met de onderzoeksmethode in de volgende tabellen weergegeven.

2.1.5.1 ZONE: TERREIN VOOR GRONDVERBETERING, WERKZONE EN GRACHT

Stap	Onderzoeksmethode	Argumentatie
1	Landschappelijke boringen (verplicht)	- Een landschappelijk booronderzoek geeft inzicht in de bodemopbouw en bodembewaring. - De historische kaarten en luchtfoto's tonen aan dat het terrein sinds de tweede helft van de 18^e eeuw tot op heden onbebouwd is gebleven.
2	Verkennd archeologisch booronderzoek (optioneel)	- Indien uit het landschappelijk booronderzoek blijkt dat er een potentieel is voor de aanwezigheid van een paleobodem of andere steentijd gevoelige lagen kunnen verkennende boringen worden uitgevoerd. - De aanwezigheid van steentijdartefactensites is niet uit te sluiten. De combinatie van de locatie op een flank in de nabijheid van water maakte het mogelijk een aantrekkelijk gebied om te vestigen. In de ruimere omgeving (< 2 km) zijn daarnaast verschillende steentijdartefactensites vermeldt in de CAI.
	Waarderend archeologisch booronderzoek (optioneel)	- Waarderende archeologische boringen zijn de geschikte methode om de aard en omvang beter in te schatten. - Enkel indien het verkennend booronderzoek wijst op de aanwezigheid van steentijdartefacten.
	Proefputten steentijdtpotentieel (optioneel)	- Het zetten van proefputten kan verder inzicht geven in de eventuele aan- of afwezigheid van concentraties van steentijdartefacten.
3	Proefsleuven (optioneel)	- Proefsleuven geven ruimtelijk inzicht en zijn daarom geschikt voor het opsporen van sporensites. - Bureauonderzoek wijst op een mogelijke menselijke aanwezigheid tijdens de steentijd, de bronstijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe en nieuwe tijd. Andere archeologische perioden kunnen hierbij niet worden uitgesloten. Door middel van proefsleuven kunnen grondsporensites uit deze en eventueel andere periodes in kaart worden gebracht.

Tabel 1: Advies voor de zone van het terrein voor grondverbetering, de werkzone en de gracht.

2.1.5.2 ZONE: KERKPLEIN SINT-GORIK

Stap	Onderzoeksmethode	Argumentatie
1	Landschappelijke boringen (verplicht)	- Een landschappelijk booronderzoek geeft inzicht in de bodemopbouw en bodembewaring. - De historische kaarten en luchtfoto's tonen aan dat het terrein sinds de tweede helft van de 18^e eeuw tot de 19^e eeuw onbebouwd is gebleven. Later is het kerkplein in gebruik genomen als parking. De aanleg van de parking heeft het bodemarchief enkel ondiep verstoord (maximaal ca. 0,5 m-MV). De kans dat de archeologische lagen hieronder nog bewaard zijn gebleven is reëel.

Stap	Onderzoeksmethode	Argumentatie
2	Verkennd archeologisch booronderzoek (optioneel)	- Indien uit het landschappelijk booronderzoek blijkt dat er een potentieel is voor de aanwezigheid van een paleobodem of andere steentijd gevoelige lagen kunnen verkennende boringen worden uitgevoerd. - De aanwezigheid van steentijdartefactensites is niet uit te sluiten. De combinatie van de locatie op een flank in de nabijheid van water maakte het mogelijk een aantrekkelijk gebied om te vestigen. In de ruimere omgeving (< 2 km) zijn daarnaast verschillende steentijdartefactensites vermeldt in de CAI. - Er moet rekening gehouden worden met eventueel aanwezige colluvium.
	Waarderend archeologisch booronderzoek (optioneel)	- Waarderende archeologische boringen zijn de geschikte methode om de aard en omvang beter in te schatten. - Enkel indien het verkennend booronderzoek wijst op de aanwezigheid van steentijdartefacten.
	Proefputten steentijdpotentieel (optioneel)	- Het zetten van proefputten kan verder inzicht geven in de eventuele aan- of afwezigheid van concentraties van steentijdartefacten.
3	Proefsleuven (optioneel)	- Proefsleuven geven ruimtelijk inzicht en zijn daarom geschikt voor het opsporen van sporensites. - Het kerkplein behoort tot de parochiekerk Sint-Gorik uit 1894 die vastgesteld is als bouwkundig erfgoed (ID: 38881) en bouwkundig erfgoed (ID: 37056). - Op ca. 60 m ten westen van de kerk Sint-Gorik lag de Pastorie Sint-Goriksparochie (ID: 3033). Historische bronnen vermelden dat er een pastorie heeft bestaan tussen 1406 en 1596. - Door de aanwezige parochiekerk Sint-Gorik is het potentieel tot kennisvermeerdering voornamelijk gericht op de tijdspanne tussen de middeleeuwen en de nieuwe tijd. - Bureauonderzoek wijst daarnaast op een mogelijke menselijke aanwezigheid tijdens de steentijd, de bronstijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe en nieuwe tijd. Andere archeologische perioden kunnen hierbij niet worden uitgesloten. Door middel van proefsleuven kunnen grondsporensites uit deze en eventueel andere periodes in kaart worden gebracht.

Tabel 2: Advies voor de zone van het kerkplein.

2.1.5.3 ZONE: TIJDELIJK TERREIN PARKING

Stap	Onderzoeksmethode	Argumentatie
1	Landschappelijke boringen (verplicht)	- Een landschappelijk booronderzoek geeft inzicht in de bodemopbouw en bodembewaring. - Volgens cartografische bronnen heeft er binnen dit terrein een gebouw gestaan. Een woning is zichtbaar vanaf ca. 1841 tot 2008-2011. Het is onduidelijk wat de horizontale en verticale omvang van deze verstoring bedraagt.

Stap	Onderzoeksmethode	Argumentatie
2	Verkennd archeologisch booronderzoek (optioneel)	- Indien uit het landschappelijk booronderzoek blijkt dat er een potentieel is voor de aanwezigheid van een paleobodem of andere steentijd gevoelige lagen kunnen verkennende boringen worden uitgevoerd. - De aanwezigheid van steentijdartefactensites is niet uit te sluiten. De combinatie van de locatie op een flank in de nabijheid van water maakte het mogelijk een aantrekkelijk gebied om te vestigen. In de ruimere omgeving (< 2 km) zijn daarnaast verschillende steentijdartefactensites vermeldt in de CAI. - Er moet rekening gehouden worden met eventueel aanwezige colluvium.
	Waarderend archeologisch booronderzoek (optioneel)	- Waarderende archeologische boringen zijn de geschikte methode om de aard en omvang beter in te schatten. - Enkel indien het verkennend booronderzoek wijst op de aanwezigheid van steentijdartefacten.
	Proefputten steentijdpotentieel (optioneel)	- Het zetten van proefputten kan verder inzicht geven in de eventuele aan- of afwezigheid van concentraties van steentijdartefacten.
3	Proefsleuven (optioneel)	- Proefsleuven geven ruimtelijk inzicht en zijn daarom geschikt voor het opsporen van sporensites. - Gezien de ligging van het terrein dichtbij de kerk is het niet uit te sluiten om hier archeologische sporen en/of resten aan te snijden die geassocieerd kunnen worden met de Sint-Gorik kerk. - Bureauonderzoek wijst bovendien op een mogelijke menselijke aanwezigheid tijdens de steentijd, de bronstijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe en nieuwe tijd. Andere archeologische perioden kunnen hierbij niet worden uitgesloten. Door middel van proefsleuven kunnen grondsporensites uit deze en eventueel andere periodes in kaart worden gebracht.

Tabel 3: Advies voor de zone van het terrein voor tijdelijke parking.

Er werd bijgevolg niet gekozen voor geofysisch onderzoek binnen de besproken zones. Dit is een goede methode om onder meer muurresten, grachten en greppels, ovens en haarden, grondsporen en landschappelijke entiteiten zoals donken, kreekruigen, zandruigen en paleokanalen op te sporen in de ondergrond. De horizontale en verticale resolutie van deze technieken is echter beperkt en de resultaten dienen steeds getoetst te worden aan de realiteit. Bijgevolg zijn de resultaten niet sluitend. Daarnaast is een geofysisch onderzoek niet afdoende om inzicht te krijgen in de aard, bewaring en datering van het sporenbestand.

Er werd eveneens niet geopteerd voor veldkartering binnen de besproken zones. Deze methode kan inzicht geven in het vondstenbestand in de bouwvoor, echter deze kunnen intrusief zijn en daardoor geen betrouwbaar beeld schetsen van het archeologisch bodemarchief. Daarnaast is de zichtbaarheid binnen de zones voor verder onderzoek onvoldoende.

3 UITGESTELD TRAJECT

Er wordt voorgesteld om het onderstaande vooronderzoek uit te voeren in uitgesteld traject (art. 5.4.5 Onroerend Erfgoeddecreet, art. 5.1.2 CGP). Er wordt geoordeeld dat het uitvoeren van archeologisch vooronderzoek juridisch onwenselijk is, aangezien het terrein nog niet in eigendom is van de initiatiefnemer. Er kan momenteel nog geen toestemming worden verkregen om de terreinen te betreden voor verder onderzoek zonder en met ingreep in de bodem.

4 STAP 1: VOORONDERZOEK ZONDER INGREEP IN DE BODEM IN DE VORM VAN LANDSCHAPPELIJK BODEMONDERZOEK (VERPLICHT)

Het bureauonderzoek kon geen eenduidige aan- of afwezigheid van archeologische erfgoedwaarden aantonen ter hoogte van het terrein voor grondverbetering en de werkzone langs de Hoogkouter, het kerkplein van de Sint-Gorikkerk en het terrein voor tijdelijke parking. Dit door een gebrek aan informatie over de gedetailleerde aardkundige gegevens van de ondergrond. Archeologische resten in de ruimere omgeving suggereren echter menselijke aanwezigheid menselijke aanwezigheid in de steentijd, de bronstijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe en nieuwe tijd.

Landschappelijk gezien ligt het onderzoeksgebied in een interessante omgeving. Het bevindt zich binnen een gradiëntzone op het afdalende gedeelte van een zandachtige heuvelrug. Daarnaast stromen er verschillende waterlopen in de directe omgeving, zoals de Hallebeek en de Molenbeek. Hoge gebieden in combinatie met de aanwezigheid van water waren in het verleden een aantrekkelijke gebied om te vestigen.

Daarnaast suggereert de bodemkaart op de aanwezigheid van bodems met een goede ontwikkeling. De ondergrond direct ten zuiden van het kerkplein is gekarteerd als een colluviale bodem van minimaal 40 cm dik (**Acp**). Indien archeologische sporen of vondsten aanwezig zouden zijn, kunnen deze afgedekt zijn. Dit gegeven verhoogt de kans op eventuele goede bewaring van archeologische sporen en/of resten. Binnen het terrein voor grondverbetering en de werkzone wordt textuur B-horizont verwacht. Echter, de bodemkaart van de omgeving is indicatief en kan op perceelniveau sterk verschillen. Het is bijgevolg van belang om vooreerst de aardkundige opbouw ter hoogte van het onderzoeksgebied in kaart te brengen.

Aangezien een landschappelijk bodemonderzoek inzicht kan genereren inzake de aardkundige opbouw en de ontstaansgeschiedenis van de ondergrond en het landschap, is deze methode geschikt om enerzijds na te gaan of de natuurlijke bodemopbouw zoals gekarteerd op de bodemkaart nog aanwezig is en anderzijds om een indicatie te geven of archeologisch relevante aardkundige eenheden bewaard gebleven zijn.

Aangezien een booronderzoek een minimale impact heeft op het bodemarchief, wat het streefdoel van een archeologisch vooronderzoek is, gaat de voorkeur uit naar deze methode. Indien dit onderzoek toch zou nalaten de vraagstellingen te beantwoorden, kunnen landschappelijke profielputten worden geïnstalleerd om het inzicht in de bodemopbouw te vergroten (CGP 7.3.1. Algemene bepalingen).

Mogelijk?	Nuttig?	Schadelijk?	Noodzakelijk?
Ja, het onderzoeksgebied is onverhard	Ja, landschappelijk booronderzoek kan een indicatie geven over de bodemopbouw en eventuele verstoringen.	Nee, de boringen hebben een zeer beperkte omvang en een zeer kleine ruimtelijke impact.	Ja, deze methode geeft een eerste indicatie over de bodemopbouw en bewaring. Dit helpt bij het bepalen van de strategie voor de verdere stappen in het onderzoek.

Tabel 4: Overzicht toepasbaarheid, uitvoerbaarheid en noodzakelijkheid van de landschappelijk bodemonderzoek.

4.1 ONDERZOEKSVRAGEN

Voor het bepalen van de strategie in de volgende stappen van het onderzoekstraject moet vooreerst een wetenschappelijk onderbouwd antwoord gegeven worden op de volgende onderzoeksvragen. Een overzicht:

Hoofdvraag	Antwoord	Bijvra(a)g(en)
a. Komt de aardkundige opbouw overeen met de bestaande en ontsloten gegevens?	Ja	a. Welke lithologische karakteristieken (o.a. textuur, kleur, bijmenging, watertafel, vochtigheid en overgangen) kunnen worden waargenomen? b. Welke horizonten kunnen worden waargenomen? c. Zijn er ontbrekende horizonten? Hoe kan dit verklaard worden? d. Wat zeggen de sedimenten over de waterhuishouding? e. Zijn er één of meerdere begraven bodems aanwezig? f. Zijn er indicaties voor erosie? g. Zijn er indicaties voor colluvium?
	Nee	a. Welke lithologische karakteristieken (o.a. textuur, bijmenging, kleur, watertafel, vochtigheid en overgangen) kunnen worden waargenomen? b. Welke horizonten kunnen worden waargenomen? c. Zijn er ontbrekende horizonten? Hoe kan dit verklaard worden? d. Wat zeggen de sedimenten over de waterhuishouding? e. Zijn er één of meerdere begraven bodems aanwezig? f. Zijn er indicaties voor erosie? g. Wat is de omvang van deze anomalie? h. Is de anomalie natuurlijk of antropogeen? i. Welke processen hebben deze anomalie veroorzaakt? j. Zou deze anomalie een afwezigheid van archeologische resten kunnen veroorzaken?
b. Wat is de ruimtelijke variatie in lithostratigrafische opbouw?		
c. Wat is de genese en ouderdom van de aardkundige eenheden?		

Tabel 5: Onderzoeksvragen landschappelijke boringen.

4.2 METHODOLOGIE EN STRATEGIE

In de volgende paragrafen wordt de methodologie en strategie per terrein uitgelegd.

4.2.1 ZONE TERREIN VOOR GRONDVERBETERING, WERKZONE EN GRACHT AAN DE HOOGKOUTER

In functie van het beantwoorden van de bovenstaande onderzoeksvragen worden 12 manuele boringen voorgeschreven die worden uitgevoerd met een edelmanboor (Ø 7 centimeter). Door de vorm van het terrein kunnen enkel de boringen in de westelijke helft in een regelmatig, verspringend driehoeksgrid van 24 meter bij 20 meter – d.i. 24 meter tussen de boringen binnen een raai en 20 meter tussen de raaien worden gezet (zie Tabel 6, Figuur 5 en Figuur 6). De boringen in de oostelijke helft worden door de lange smalle vorm in een lijn gezet met een tussenafstand van 24 m.

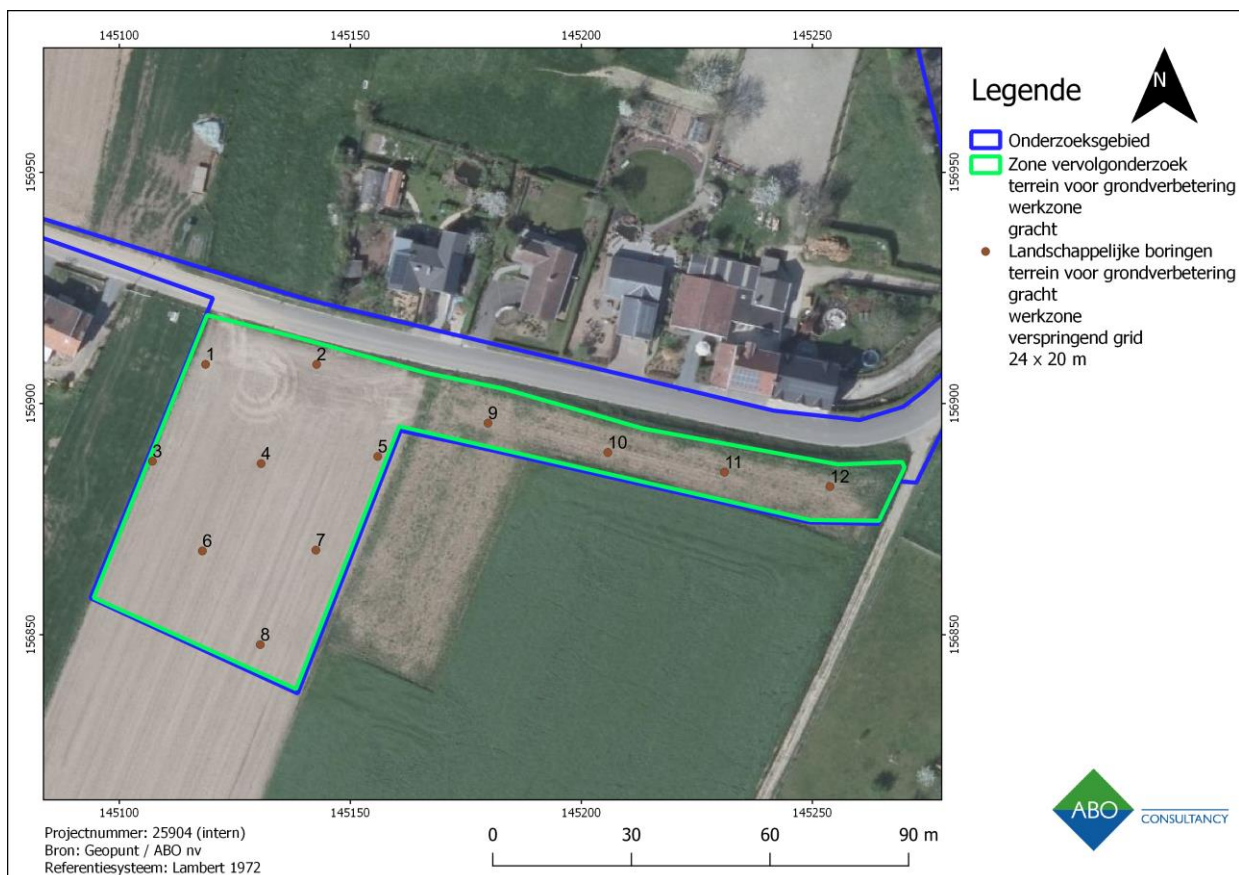
De (assistent) aardwetenschapper kan van deze indicatieve landschappelijk boringenplannen afwijken mits gegronde verantwoording hiervan in de rapportage.

- De lokalisering en hoogtebepaling van de boorpunten gebeurt conform CGP 7.3.2.2°.
- De beschrijving en verwerking van de profielen gebeurt conform CGP 6.11.8 en CGP 7.3.3.5°.

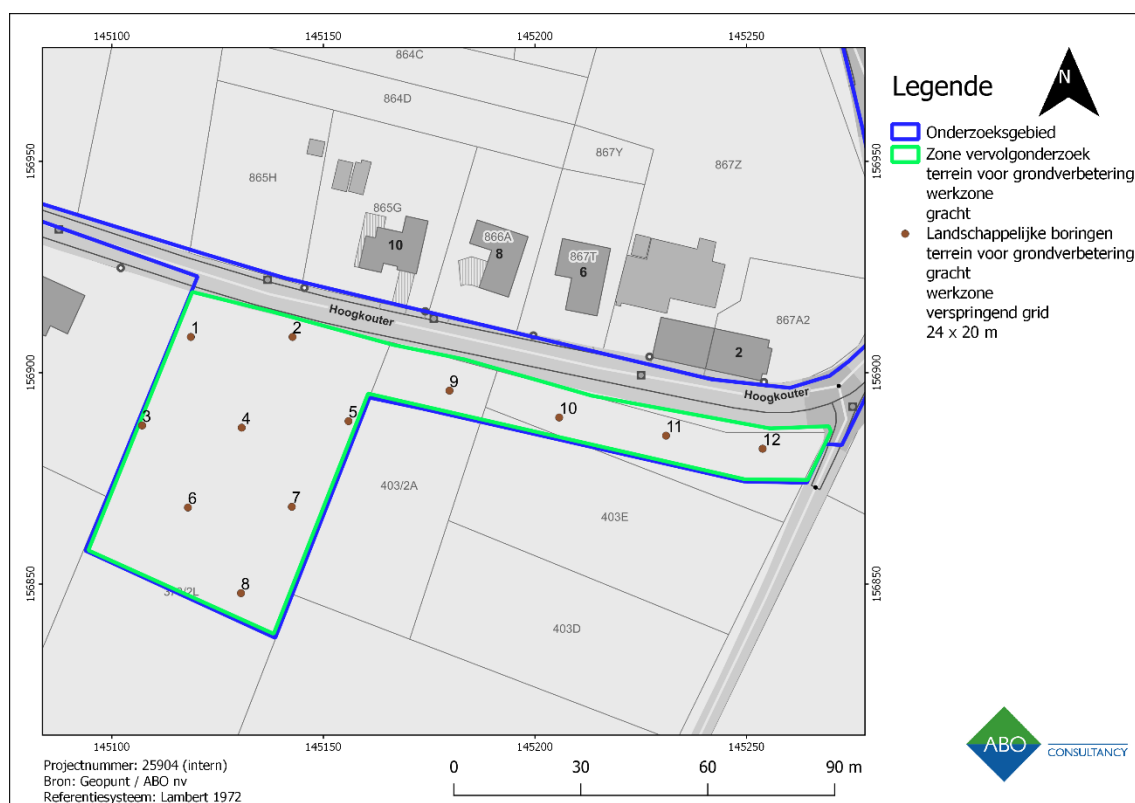
- De documentatie, verwerking, interpretatie en waardering van eventuele vondsten gebeurt conform CGP 11.3.2 en 12.5.4.
- Er is geen staalname voor natuurwetenschappelijk materiaal in functie van paleo-ecologische of ecologisch-archeologische interpretaties verplicht (CGP 9.5.1.).

Zone	Oppervlakte (m ²)	Grid	Boor- diameter	Maximale maaswijdte	Aantal
Zone terrein voor grondverbetering, werkzone en gracht	4.649 m ²	Gedeeltelijk 24 x 20 (verspringend) Gedeeltelijk binnen een rechte lijn met een tussenafstand van 24 m	7	Niet van toepassing	12

Tabel 6: Technische gegevens voor het voorgestelde landschappelijk booronderzoek ter hoogte de zone voor de aanleg van het terrein voor grondverbetering, werkzone en gracht.

Figuur 5: Luchtfoto 2019 met aanduiding van de boorpunten voor het landschappelijk bodemonderzoek ter hoogte de zone voor de aanleg van het terrein voor grondverbetering, werkzone en gracht.

Figuur 6: GRB met aanduiding van de boorpunten voor het landschappelijk bodemonderzoek ter hoogte de zone voor de aanleg van het terrein voor grondverbetering, werkzone en gracht.

4.2.2 ZONE KERKPLEIN SINT-GORIK

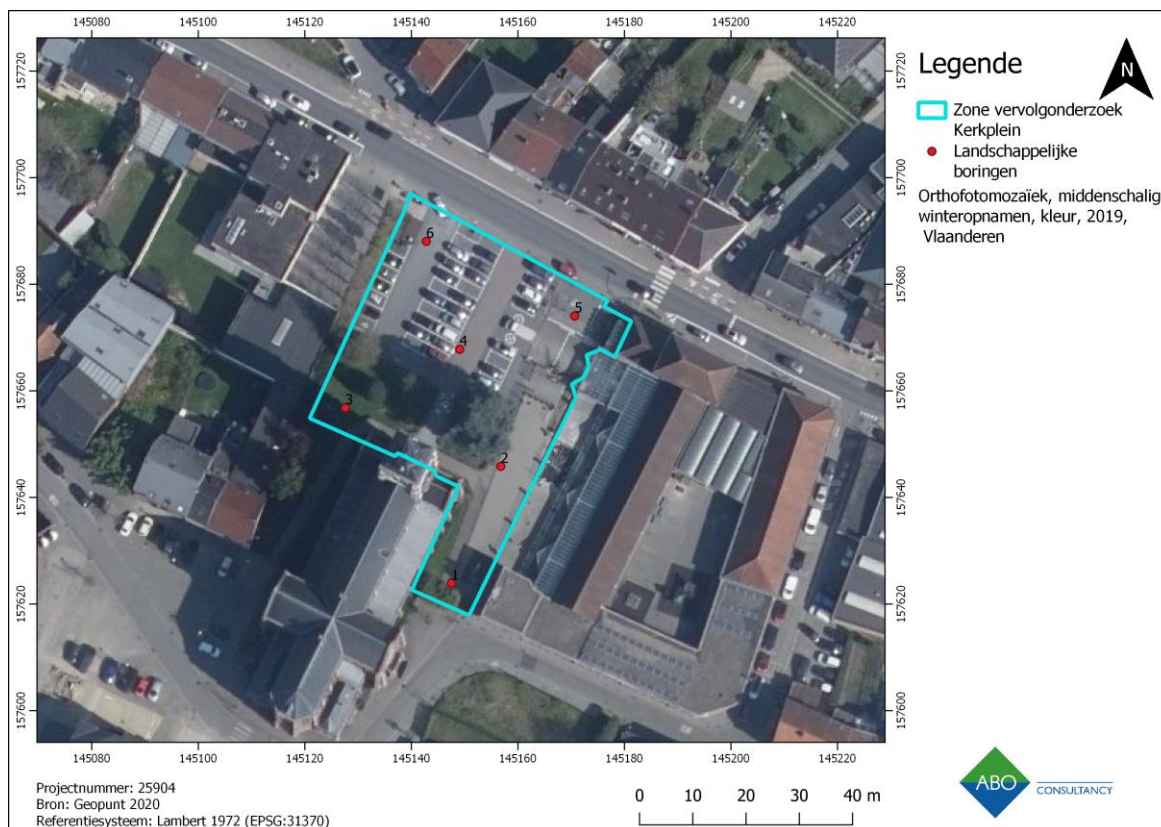
In functie van het beantwoorden van de bovenstaande onderzoeksvragen worden er 4 mechanische boringen en 2 manuele boringen voorgeschreven die worden uitgevoerd met een edelmanboor ($\varnothing$ 7 centimeter). Door de geringe oppervlakte en de vorm van het terrein kunnen de boringen niet in een regelmatig, verspringend driehoeksgrid van 24 meter bij 20 meter worden gezet – d.i. 24 meter tussen de boringen binnen een raai en 20 meter tussen de raaien (zie Tabel 7 en Figuur 7 en Figuur 8).

De (assistent) aardwetenschapper kan van deze indicatieve landschappelijk boringenplannen afwijken mits gegronde verantwoording hiervan in de rapportage.

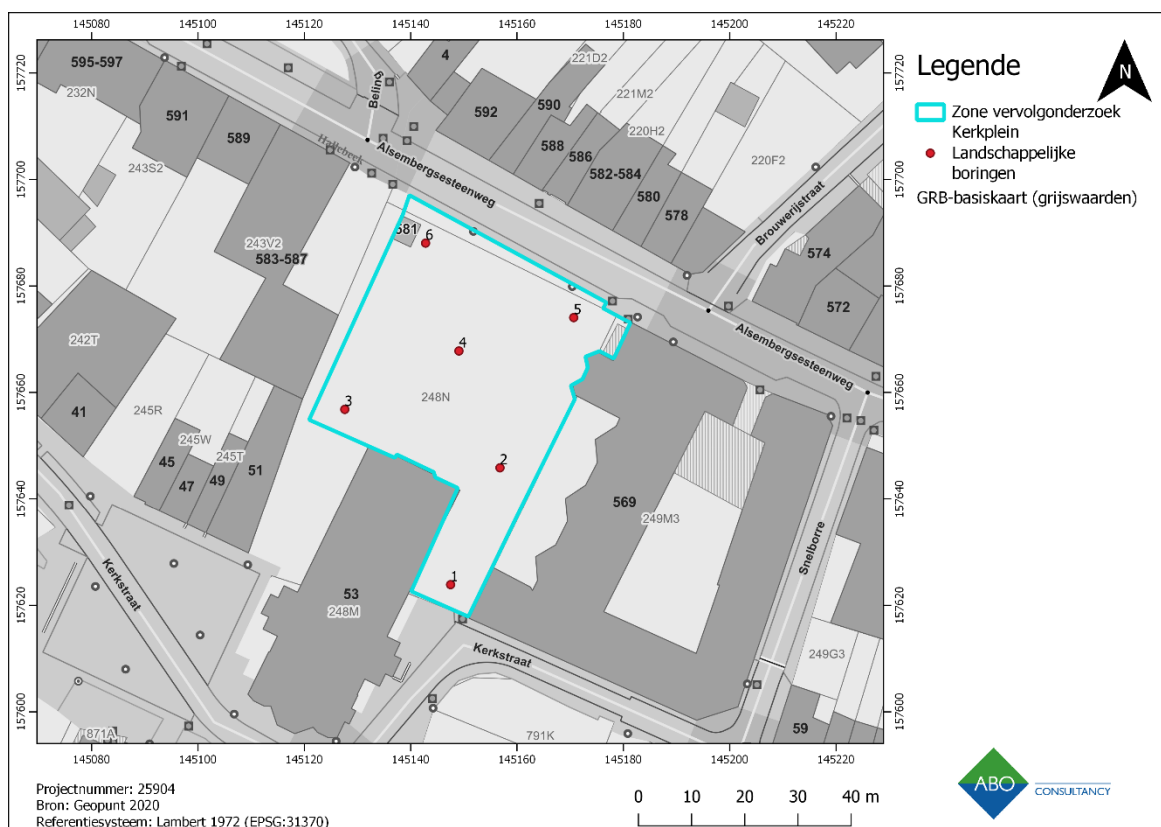
- De lokalisering en hoogtebepaling van de boorpunten gebeurt conform CGP 7.3.2.2°.
- De beschrijving en verwerking van de profielen gebeurt conform CGP 6.11.8 en CGP 7.3.3.5°.
- De documentatie, verwerking, interpretatie en waardering van eventuele vondsten gebeurt conform CGP 11.3.2 en 12.5.4.
- Er is geen staalname voor natuurwetenschappelijk materiaal in functie van paleo-ecologische of ecologisch-archeologische interpretaties verplicht (CGP 9.5.1.).

Zone	Oppervlakte (m ²)	Grid	Boor-diameter	Maximale maaswijdte	Aantal
Kerkplein	2.113 m ²	Geen grid	7	Niet van toepassing	6

Tabel 7: Technische gegevens voor het voorgestelde landschappelijk booronderzoek binnen het kerkplein.

Figuur 7: Luchtfoto 2019 met aanduiding van de boorpunten voor het landschappelijk bodemonderzoek binnen het kerkplein.

Figuur 8: GRB met aanduiding van de boorpunten voor het landschappelijk bodemonderzoek binnen het kerkplein.

4.2.3 ZONE TERREIN TIJDELIJKE PARKING

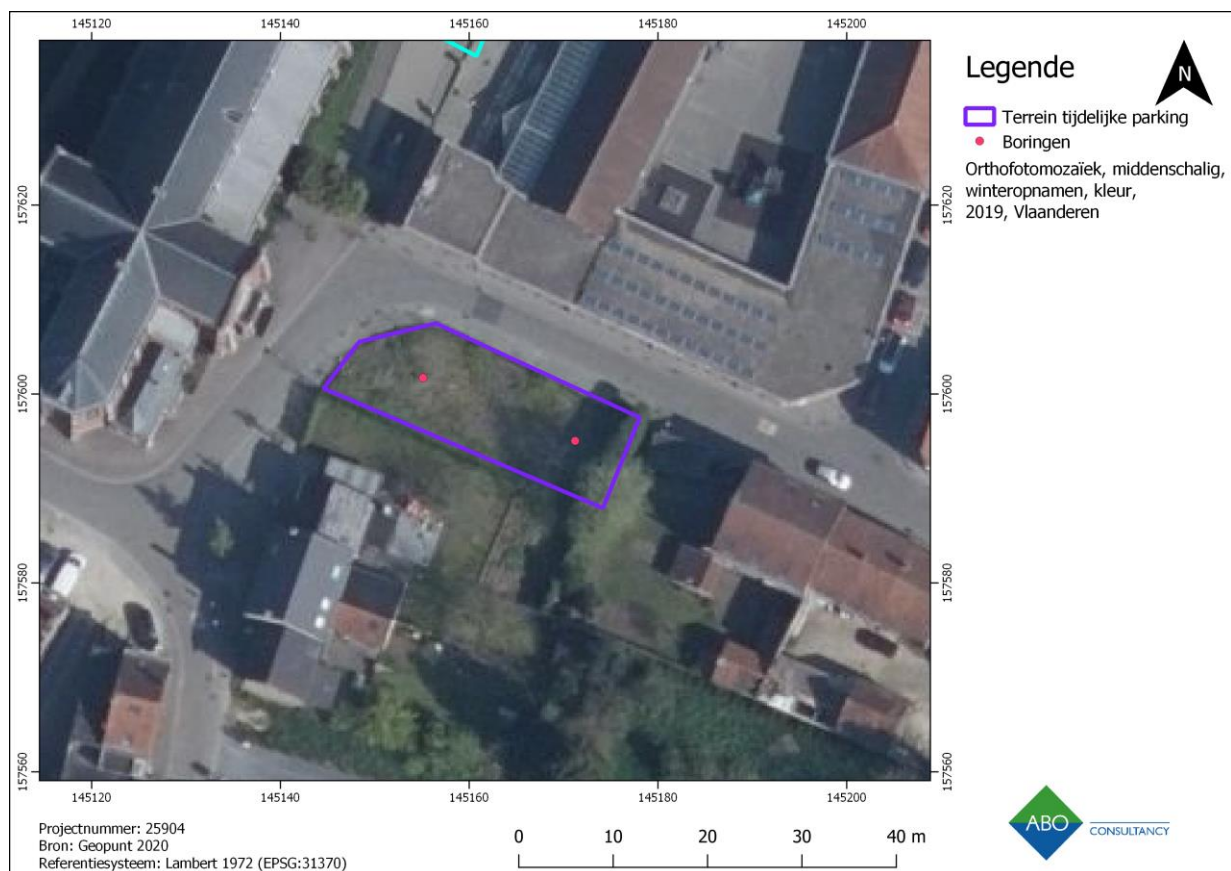
In functie van het beantwoorden van de bovenstaande onderzoeksvragen worden er 2 manuele boringen voorgeschreven die worden uitgevoerd met een edelmanboor ($\varnothing$ 7 centimeter). Door het geringe oppervlakte kunnen de boringen niet in een regelmatig, verspringend driehoeksgrid van 24 meter bij 20 meter worden gezet – d.i. 24 meter tussen de boringen binnen een raai en 20 meter tussen de raaien (zie Tabel 7 en Figuur 7 en Figuur 8).

De (assistent) aardwetenschapper kan van deze indicatieve landschappelijk boringenplannen afwijken mits gegronde verantwoording hiervan in de rapportage.

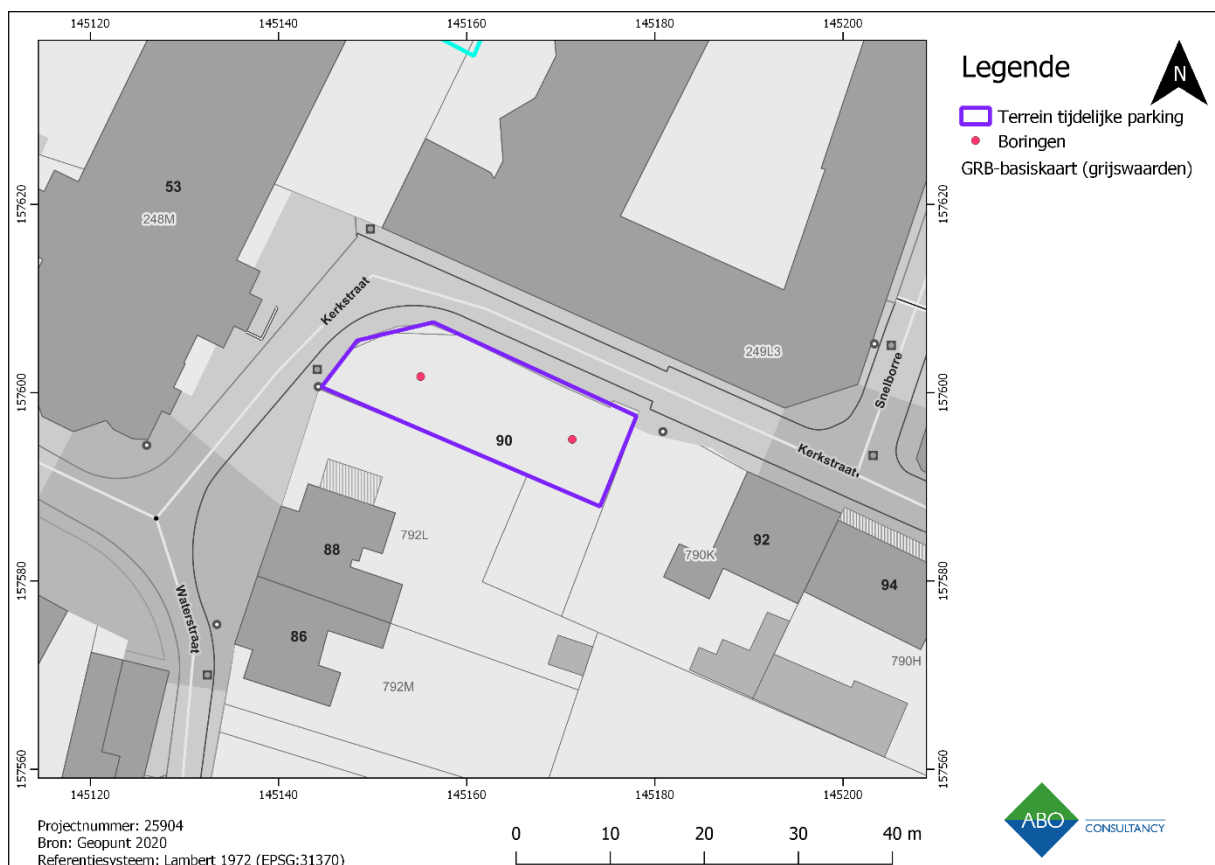
- De lokalisering en hoogtebepaling van de boorpunten gebeurt conform CGP 7.3.2.2°.
- De beschrijving en verwerking van de profielen gebeurt conform CGP 6.11.8 en CGP 7.3.3.5°.
- De documentatie, verwerking, interpretatie en waardering van eventuele vondsten gebeurt conform CGP 11.3.2 en 12.5.4.
- Er is geen staalname voor natuurwetenschappelijk materiaal in functie van paleo-ecologische of ecologisch-archeologische interpretaties verplicht (CGP 9.5.1.).

Zone	Oppervlakte (m ²)	Grid	Boor-diameter	Maximale maaswijdte	Aantal
Kerkplein	352 m ²	Geen grid	7	Niet van toepassing	2

Tabel 8: Technische gegevens voor het voorgestelde landschappelijk booronderzoek binnen het terrein tijdelijke parking.

Figuur 9: Luchtfoto 2019 met aanduiding van de boorpunten voor het landschappelijk bodemonderzoek binnen het terrein voor tijdelijke parking.

Figuur 10: GRB met aanduiding van de boorpunten voor het landschappelijk bodemonderzoek binnen het terrein voor tijdelijke parking.

4.2.4 ACTOREN

Elk veldteam bestaat minstens uit een **(assistent-)aardwetenschapper** met ervaring inzake de bodem- en sedimenttypes eigen aan de verwachte ondergrond van het onderzoeksgebied, namelijk de Zandleemstreek (CGP 7.3.2. en CGP 10.2.1.).

4.2.5 RANDVOORWAARDEN

In het geval dat een onverwachts gezondheids- of veiligheidsrisico optreedt, wordt het onderzoek niet uitgevoerd.

4.2.6 EINDCRITERIA

Het landschappelijk bodemonderzoek wordt als succesvol beschouwd als alle aardkundige entiteiten op een wetenschappelijke verantwoorde wijze onderzocht werden, wetenschappelijk onderbouwde antwoorden kunnen worden geformuleerd op de onderzoeksvragen, afdoende uitspraken kunnen worden geformuleerd in verband met het vervolg van het onderzoekstraject en een rapport kan worden opgeleverd.

- Als het landschappelijk bodemonderzoek bewijs levert voor een bodemopbouw met **minstens een A-B-C-sequentie en/of voor begraven bodemrelicten**, wordt bijkomend vooronderzoek aanbevolen in de vorm van verkennend archeologisch booronderzoek dat eventueel wordt aangevuld met een waarderend archeologisch booronderzoek en/of proefputten in functie van steentijdpotentieel.

Naderhand wordt nog een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd om het grondsporenbestand uit latere periodes te evalueren.

- Als het landschappelijk bodemonderzoek bewijs levert voor een bodemopbouw met **minstens** een **heterogene toplaag (Ap)** op een **niet diepgaand verstoorde C** en de **afwezigheid** van **begraven bodemrelicten** wordt een proefsleuvenonderzoek geadviseerd om sporensites uit latere archeologische periodes te evalueren.
- Indien het landschappelijk bodemonderzoek aangeeft dat **(delen van) het onderzoeksgebied diepgaand verstoord zijn** en alle aardkundige eenheden interessant voor archeologische resten derhalve ontbreken, wordt voor (deze delen van) het perceel geen bijkomend vooronderzoek aanbevolen en volgt een vrijgave voor (deze zones van) het perceel.

5 STAP 2: VOORONDERZOEK IN FUNCTIE VAN STEENTIJD ARTEFACTENSITES (OPTIONEEL)

Het bureauonderzoek kon geen eenduidige aan- of afwezigheid van archeologische erfgoedwaarden aantonen ter hoogte van het onderzoeksgebied. Uit het Verslag van Resultaten blijkt bovendien de mogelijkheid van een goed bewaarde bodem. Een goede bodembewaring vergroot de kans op een goede bewaring van de site, indien deze aanwezig is.

Het gehele onderzoeksgebied is landschappelijk gezien in een interessante locatie gelegen. De combinatie van de locatie op een flank in de nabijheid van water maakte het mogelijk een aantrekkelijk gebied om te vestigen. In de ruimere omgeving (< 2 km) zijn daarnaast verschillende steentijdartefacten sites vermeldt in de CAI. Steentijdpotentieel kan dus niet worden uitgesloten voor de zones: terrein voor grondverbetering, werkzone en gracht, het kerkplein en de tijdelijke parking.

Met uitzondering van het neolithicum, worden resten uit de steentijd nagenoeg zonder uitzondering aangetroffen in de vorm van artefactensites. De desbetreffende actoren onderhielden een mobiel jager-verzamelaarsbestaan, waardoor de kampplaatsen van deze gemeenschappen ruimtelijk erg beperkt zijn. Binnen de vondstconcentraties doen zich daarenboven sterke dichtheidsverschillen voor. Verder zijn ca. 90% van de artefacten kleiner dan 1 centimeter en zijn sporen zeer zeldzaam. Een machinaal vooronderzoek in de vorm van proefsleuven is dan ook ongeschikt als methode in functie van het ontdekken en evalueren van steentijdvindplaatsen¹.

5.1 FASERING VOORONDERZOEK

Zoals hierboven verduidelijkt, zijn archeologische resten van mobiele artefactensites veel sterker vertegenwoordigd in de vorm van vondsten dan sporen. Daarenboven zijn de vondstconcentraties vaak beperkt in hun omvang en is de overgrote meerderheid van de archeologische indicatoren erg klein. Het lokaliseren, identificeren en waarderen van zulke sites vereist dan ook een specifieke en gefaseerde methodologie. De resultaten van elke fase van het vooronderzoek dienen geëvalueerd te worden om op basis daarvan de volgende fase te bepalen en te specificeren.

Om de fasen van het onderzoek methodologisch uit te werken, dient uit een reeks technieken gekozen te worden ten aanzien van de specifieke vraagstelling in de specifieke context van het te onderzoeken terrein. De geselecteerde techniek dient per fase zo doeltreffend en efficiënt mogelijk te zijn. Zo dient in het proces van de bepaling van de methodologie betreffende het vooronderzoek met ingreep in de bodem in functie van steentijd artefactensites allereerst rekening te worden gehouden met de kenmerken van het te onderzoeken terrein. Er is namelijk een sterke regionale diversiteit binnen Vlaanderen omtrent steentijdvindplaatsen betreffende het voorkomen, de aard, de context en de bewaring van de steentijd artefactensite. Het landschap is hierin mede bepalend.²

Het verder vooronderzoek in functie van steentijd artefactensites kan worden uitgevoerd door middel van twee verschillende methoden die hieronder verder worden besproken:

- booronderzoek
- proefputten

¹ Met uitzondering van neolithische sites, hiervoor is proefsleuven als vooronderzoek de meest aangewezen methode.

² Van Gils en Meylemans, 2017.

Voorgaande informatie in acht nemend, wordt voor het vooronderzoek in functie van steentijd artefactensites op dit specifieke terrein gekozen voor een onderzoek in de vorm van een verkennend archeologisch booronderzoek. Aan de hand van een verkennend archeologisch booronderzoek kan een eerste inschatting gemaakt worden met betrekking tot de aan- of afwezigheid van artefactensites³ ter hoogte van het onderzoeksgebied. Op basis van de resultaten van dit booronderzoek wordt de vervolgstategie bepaald:

- Bij het **aantreffen van (een) indicator(en)**⁴ voor steentijdsites binnen het verkennend archeologisch booronderzoek volgt bijkomend vooronderzoek in de vorm van een waarderend archeologisch booronderzoek en/of proefputten in functie van steentijdsites.
- Bij het **uitblijven van (een) indicator(en) voor steentijdsites** volgt een proefsleuvenonderzoek. Een archeologisch booronderzoek kan immers geen sporensites in kaart brengen en bijgevolg nooit afdoende uitspraken doen over hun aan- of afwezigheid.

Alle vormen van vooronderzoek in functie van steentijd artefactensites dienen plaats te vinden voor eventueel vooronderzoek in functie van sporensites. Na elke fase van het vooronderzoek dienen de resultaten geëvalueerd te worden ten aanzien van het bepalen en specificeren van de eventuele volgende fase.

5.2 VOORONDERZOEK MET INGREEP IN DE BODEM

Zowel het verkennend archeologisch en waarderend archeologisch booronderzoek als de proefputten zijn sampling-technieken. Een booronderzoek biedt een relatief kleine steekproef en kan hierdoor dus ook relatief weinig vondsten opleveren. Deze onderzoeksmethode is vooral geschikt in vertrouwde contexten en contexten met een hoge vondstdensiteit. Het is een relatief snelle en efficiënte methode om steentijd artefactensites te lokaliseren en om hieraan voor zover mogelijk een eerste (voorlopig) waardeoordeel toe te kennen.²

Het booronderzoek kan mogelijk een beter beeld geven van de:²

- aanwezigheid site/concentratie
- bewaringstoestand
- lokalisatie (punt)concentratie
- begrenzing site

Proefputten bieden een groter monster met mogelijk meer vondsten en zo ook mogelijk meer diagnostische artefacten. Deze onderzoeksmethode is effectiever bij sites met een lage vondstdensiteit. Daarenboven bieden proefputten als voordeel dat ze meer en duidelijkere profielen opleveren. Dit is effectiever bij ongekende of complexe contexten. Daarentegen betekent de grotere omvang van deze bodembemonstering ook een grotere verstoringsgraad en een hogere kostprijs.²

Het proefputtenonderzoek kan mogelijk een beter beeld geven van de: ²

- lokalisatie concentratie
- begrenzing concentratie
- bewaringstoestand

³ Voornamelijk maar niet exclusief steentijdsites.

⁴ Zie verder. Een archeologische indicator kan zowel een lithisch artefact als handgevormd aardewerk zijn, al dan niet in combinatie met een ecofact ((verbrand) bot, (verkoolde) hazelnootdoppen of graan en evt. verbrande leem, houtskool of onverbrand botmateriaal).

- vondstdensiteit
- (voorlopige) datering

5.2.1 VERKENNEND ARCHEOLOGISCH BOORONDERZOEK

Het doel van het verkennend archeologisch booronderzoek is het opsporen van archeologische sites door middel van boringen. Daarnaast kunnen de verkennende archeologische boringen lokaal ook dienen ter nazicht van de aardkundige opbouw en ontstaansgeschiedenis van de ondergrond en het landschap (CGP 8.4).

Door middel van het verkennend archeologisch booronderzoek worden steentijd artefactensites opgespoord door het inzamelen van sedimenten per aardkundige eenheid/antropogene laag. Daarenboven bieden de verkennend archeologische boringen natuurgetrouwe doorsnedes van de aanwezige aardkundige eenheden /antropogene lagen. De boringen dienen uitgevoerd te worden opdat de resultaten hiervan tot conclusies kunnen leiden die gelden voor het gehele terrein (CGP 8.4).

Mogelijk?	Nuttig?	Schadelijk?	Noodzakelijk?
Ja	Enkel indien het landschappelijke booronderzoek hiertoe aanleiding geeft	Verkennende archeologische boringen hebben een beperkte impact op het bodemarchief.	Indien de resultaten van het landschappelijk booronderzoek hiertoe aanleiding geven, zal deze methode toegepast worden om archeologische sites op te sporen

Tabel 9: Overzicht toepasbaarheid, uitvoerbaarheid en noodzakelijkheid van het verkennend booronderzoek

5.2.1.1 ONDERZOEKSVRAGEN

Voor zover mogelijk en ter bepaling van het eventuele vervolg van het vooronderzoek, alsook de specifieke methodologie hiervan, dient een wetenschappelijk onderbouwd antwoord te worden gegeven op de volgende onderzoeksvragen:

Onderzoeksvragen
1. Zijn er artefacten aanwezig?
2. Wat is de aard van deze artefacten?
3. Is het mogelijk een eerste (voorlopige) datering te bieden?
4. Wat is de ruimtelijke spreiding van deze artefacten (horizontaal en verticaal)?
5. Zijn er patronen te herkennen in de ruimtelijke spreiding van de positieve boringen? Duiden deze mogelijk op concentraties?
6. Kunnen eerder bekomen aardkundige gegevens worden aangevuld, verfijnd of bijgesteld?
7. Wat zegt de landschappelijke situatie van de artefacten m.b.t. het reliëf, het bodemtype, de geologische eenheid en de hydrologie over het landgebruik vanuit een synchroon en diachroon perspectief?
8. Zijn er andere (antropogene) indicatoren ⁴ van een steentijdsite aanwezig?
9. Kan er een eerste (voorlopige) inschatting worden gemaakt van de bewaringsgraad van de site / concentraties?
10. Worden de vindplaatsen bedreigd door de geplande werkzaamheden en/of is er mogelijkheid tot behoud in situ? Zijn er eventueel maatregelen nodig om aan het behoudsprincipe te voldoen? Indien dit niet mogelijk is: welk vervolgonderzoek dient te worden uitgevoerd?

Tabel 10: Overzicht onderzoeksvragen verkennend booronderzoek

5.2.1.2 METHODOLOGIE EN STRATEGIE

In functie van het beantwoorden van de bovenstaande onderzoeksvragen worden manuele boringen voorgeschreven uit te voeren met een edelmanboor met een diameter van minstens 10 centimeter. Het grid, de plaatsing van het grid en de resolutie van de verkennend archeologische boringen wordt bepaald op basis van de resultaten van het landschappelijk bodemonderzoek en ten aanzien van het op wetenschappelijk relevante wijze kunnen beantwoorden van de onderzoeksvragen. Als minimum wordt een regelmatig, verspringend driehoeksgrid van 12 meter bij 10 meter conform CGP 8.4. De veldwerkleider kan van dit grid afwijken mits gegronde verantwoording hiervan in de rapportage. De boringen moeten hoe dan ook zo geplaatst worden opdat de resultaten hiervan tot conclusies kunnen leiden die gelden voor het gehele terrein.

Er dienen volledige boorprofielen te worden bekomen, waarbij de representatieve aardkundige eenheden /antropogene laag/lagen en indien potentieel interessant ook de bouwvoor ingezameld zal worden (CGP 8.4). Waar de natuurlijke bodemopbouw niet of beperkt verstoord is en een goede bewaring vertoont, worden alle bodemhorizonten, inclusief de minerale A-horizont en de bovenste laag van de C-horizont ingezameld om een zo volledig en duidelijk mogelijk beeld van de verticale vondstenspreiding te krijgen. De eenheden /lagen worden gescheiden ingezameld. De stalen worden afzonderlijk nat gezeefd te worden over een zeef met een maaswijdte van maximaal 2 mm conform CGP 8.4. Na het gecontroleerd drogen van de zeefstalen worden deze onderzocht in functie van de aanwezigheid van zowel lithisch materiaal als andere artefacten en ecofacten die eventueel kunnen dienen als bijkomende archeologische indicatoren (zie verder).

- De lokalisering en hoogtebepaling van de boorpunten gebeurt conform CGP 8.4.
- De staalname (volume, lagen en diepte) en het zeven gebeurt conform CGP 8.4.
- De beschrijving en verwerking van de profielen gebeurt conform CGP 6.11.8 en CGP 8.4.
- De documentatie, verwerking, interpretatie en waardering van eventuele vondsten gebeurt conform CGP 11.3.2 en CGP 12.5.7.
- Met uitzondering van macroscopisch zichtbare natuurwetenschappelijke vondsten, is er geen staalname verplicht voor natuurwetenschappelijk materiaal in functie van paleo-ecologische of ecologisch-archeologische interpretaties (CGP 9.5.3).

De verwachte stratigrafie kan lokaal afwijken. De verkennend archeologische boringen kunnen dan ook lokaal een meer gedetailleerd beeld vormen van de bodemopbouw en –bewaring. Op basis van elk boorprofiel dient dan ook de ontstaansgeschiedenis gereconstrueerd te worden conform CGP 8.4. De resultaten worden getoetst aan het referentiekader van het landschappelijk bodemonderzoek en kunnen eventueel nieuwe referentieprofielen opleveren waar er lokaal afwijkende profielen worden geobserveerd.

De resultaten van het verkennend archeologisch booronderzoek zijn bepalend voor de (wijze van) uitvoer van het eventueel verder onderzoek. Indien er minstens één positieve boring is, volgt verder vooronderzoek in de vorm van een waarderend archeologisch booronderzoek en /of proefputten in functie van steentijd artefactensites. Een positieve boring is een boring met tenminste één artefact. Dit kan zowel een lithisch artefact als handgevormd aardewerk zijn. Daarenboven moet er ook gelet worden op de eventuele aanwezigheid van ecofacten. Een ecofact kan (verbrand) bot, (verkoolde) hazelnootdoppen of graan zijn. Het voorkomen van verbrande leem, houtskool of onverbrand

botmateriaal op zich, is geen sluitende indicator van menselijke aanwezigheid in de steentijd. In combinatie met duidelijk antropogeen materiaal kan dit echter versterkend werken.

5.2.1.3 ACTOREN

Het veldteam bestaat minstens uit een veldwerkleider met ervaring in verkennend booronderzoek en kennis van steentijdartefacten(sites) en een assistent-archeoloog. Een (assistent-)aardkundige kan de archeologen bijstaan (CGP 8.4).

5.2.1.4 RANDVOORWAARDEN

In het geval dat een onverwachts gezondheids- of veiligheidsrisico optreedt, wordt het onderzoek niet uitgevoerd.

5.2.1.5 EINDCRITERIA

Het verkennend archeologisch booronderzoek wordt als succesvol beschouwd indien:

- alle aardkundige entiteiten of archeologische niveaus relevant voor artefactensites op een wetenschappelijke verantwoorde wijze onderzocht zijn,
- kan worden bepaald of er zich al dan niet een steentijd artefactensite bevindt binnen het studiegebied,
- bovenstaande onderzoeksvragen in de mate van het mogelijke voorzien zijn van wetenschappelijk onderbouwde antwoorden,
- er afdoende uitspraken kunnen worden geformuleerd ten aanzien van het vervolg van het onderzoekstraject,
- een nota kan worden opgeleverd.

5.2.2 WAARDEREND ARCHEOLOGISCH BOORONDERZOEK

Het doel van het waarderend archeologisch booronderzoek is om de 'rees opgespoorde archeologische sites te evalueren' (CGP 8.5). Waar het verkennend archeologisch booronderzoek enkel de vondstdensiteit van puntlocaties weergeeft, kan een waarderend archeologisch booronderzoek dit beeld bijsturen. Dit gebeurt door middel van een booronderzoek in een denser grid, wat de trefkans aanzienlijk verhoogt. Het biedt de mogelijkheid om meer positieve puntlocaties te lokaliseren door de boringen tussen de positieve puntlocaties van het voorgaand verkennend archeologisch booronderzoek te plaatsen. Verder kan het waarderend archeologisch booronderzoek ook meer gedetailleerde informatie leveren betreffende de aardkundige opbouw en ontstaansgeschiedenis van de ondergrond en het landschap (CGP 8.5). Het waarderend archeologisch booronderzoek resulteert zo in een meer gedetailleerd beeld van het terrein, dat bepalend is voor de (wijze van) uitvoer van het eventueel verder (voor)onderzoek.

Mogelijk?	Nuttig?	Schadelijk?	Noodzakelijk?
Ja	Enkel indien het verkennend archeologisch booronderzoek steentijdartefacten oplevert.	Waarderende archeologische boringen hebben een beperkte impact op het bodemarchief.	Indien de resultaten van het verkennend archeologisch booronderzoek hiertoe aanleiding geven, zal deze methode toegepast worden om de aard en

Mogelijk?	Nuttig?	Schadelijk?	Noodzakelijk?
			omvang van aanwezige artefactensites te bepalen.

Tabel 11: Overzicht toepasbaarheid, uitvoerbaarheid en noodzakelijkheid van het waarderend archeologisch booronderzoek.

5.2.2.1 ONDERZOEKSVRAGEN

Voor het bepalen van de strategie in de volgende stappen van het onderzoekstraject moet vooreerst een wetenschappelijk onderbouwd antwoord gegeven worden op de volgende onderzoeksvragen:

Onderzoeksvragen
1. Wat is de aard van de artefacten?
2. Is het mogelijk een (eerste) (voorlopige) datering te bieden?
3. Wat is de ruimtelijke spreiding van deze artefacten (horizontaal en verticaal)?
4. Zijn er patronen te herkennen in de ruimtelijke spreiding van de positieve boringen? Duiden deze mogelijk op concentraties?
5. Kunnen eerder bekomen aardkundige gegevens worden aangevuld, verfijnd of bijgesteld?
6. Wat zegt de landschappelijke situatie van de concentraties m.b.t. het reliëf, het bodemtype, de geologische eenheid en de hydrologie over het landgebruik vanuit een synchroon en diachroon perspectief?
7. Konden er andere antropogene indicatoren worden aangetroffen?
8. Kan er een (eerste) (voorlopige) inschatting worden gemaakt van de bewaringsgraad van de site / concentraties?
9. Kan er een eerste (voorlopig) idee gevormd worden over de aard van de site?
10. Worden de vindplaatsen bedreigd door de geplande werkzaamheden en/of is er mogelijkheid tot behoud in situ? Zijn er eventueel maatregelen nodig om aan het behoudsprincipe te voldoen? Indien dit niet mogelijk is: welk vervolgonderzoek dient te worden uitgevoerd?

Tabel 12: Overzicht onderzoeksvragen waarderend archeologisch booronderzoek.

5.2.2.2 METHODOLOGIE EN STRATEGIE

In functie van het beantwoorden van de bovenstaande onderzoeksvragen worden manuele boringen voorgeschreven uit te voeren met een edelmanboor met een diameter van minstens 10 centimeter. Het grid, de plaatsing van het grid en de resolutie worden bepaald op basis van de resultaten van het voorgaand landschappelijk bodemonderzoek en verkennend archeologisch booronderzoek en ten aanzien van het op wetenschappelijk relevante wijze kunnen beantwoorden van de onderzoeksvragen. Het minimum is een regelmatig, verspringend driehoeksgrid van minstens 6 meter bij 5 meter conform CGP 8.5. De veldwerkleider kan van dit grid afwijken mits gegronde verantwoording hiervan in de rapportage.

Er worden stalen genomen van alle aardkundige eenheden die steentijdresten kunnen bevatten. De precieze bemonsteringsstrategie is afhankelijk van de resultaten van de verkennende archeologische boringen. De stalen worden afzonderlijk nat gezeefd over een zeef met een maaswijdte van maximaal 2mm, conform CGP 8.5. Na het gecontroleerd drogen van de zeefstalen worden deze onderzocht in functie van de aanwezigheid van zowel lithisch materiaal als andere artefacten en ecofacten die eventueel kunnen dienen als bijkomende archeologische indicatoren.

- De lokalisering en hoogtebepaling van de boorpunten gebeurt conform CGP 8.5.

- De staalname (volume, lagen en diepte) en het zeven gebeurt conform CGP 8.5 en CGP 8.5.
- De beschrijving en verwerking van de profielen gebeurt conform CGP 6.11.8 en CGP 8.5.
- De documentatie, verwerking, interpretatie en waardering van eventuele vondsten gebeurt conform CGP 11.3.2 en CGP 12.5.7.
- De staalname voor natuurwetenschappelijk materiaal in functie van paleo-ecologische of ecologisch-archeologische interpretaties gebeurt conform CGP 9.5.4.

De verwachte stratigrafie kan lokaal afwijken. De boringen kunnen dan ook lokaal een meer gedetailleerd beeld vormen van de bodemopbouw en –bewaring. Op basis van elk boorprofiel dient de ontstaansgeschiedenis gereconstrueerd te worden. Zo kan het referentieprofiel van het landschappelijk bodemonderzoek, eventueel bijgesteld op basis van de profielen waargenomen tijdens het verkennend archeologisch booronderzoek, verder getoetst en gespecificeerd worden.

De resultaten van het waarderend archeologisch booronderzoek zijn bepalend voor de (wijze van) uitvoering van het eventueel verder onderzoek.

5.2.2.3 ACTOREN

Het veldteam bestaat minstens uit een veldwerkleider met ervaring in waarderend booronderzoek en kennis van steentijdartefacten(sites) en een assistent-archeoloog. Een (assistent-)aardkundige kan de archeologen bijstaan (CGP 8.5).

5.2.2.4 RANDVOORWAARDEN

In het geval dat een onverwachts gezondheids- of veiligheidsrisico optreedt, wordt het onderzoek niet uitgevoerd.

5.2.2.5 EINDCRITERIA

Het waarderend archeologisch booronderzoek wordt als succesvol beschouwd indien:

- alle aardkundige entiteiten of archeologische niveaus relevant voor artefactensites op een wetenschappelijke verantwoorde wijze onderzocht zijn,
- bovenstaande onderzoeksvragen in de mate van het mogelijke voorzien zijn van wetenschappelijk onderbouwde antwoorden,
- er afdoende uitspraken kunnen worden geformuleerd in verband met het vervolg van het onderzoekstraject,
- een nota kan worden opgeleverd.

5.2.3 PROEFPUTTEN IN FUNCTIE VAN STEENTIJD ARTEFACTENSITES

Het doel van het onderzoek door middel van proefputten in functie van steentijd artefactensites is om door een beperkt maar statisch representatief deel van een terrein op te graven, uitspraken te kunnen doen over de archeologische waarde van het gehele terrein (CGP 8.7). Deze vorm van vooronderzoek kan bijdragen ten aanzien van het beantwoorden van de onderzoeksvragen en/of het maken van een wetenschappelijk gefundeerde beslissing omtrent het eventueel vervolgonderzoek, kan een onderzoek in de vorm van proefputten meer inzicht bieden.

Zowel de omvang van de proefputten als de inplanting / het gehanteerde grid hiervan wordt bepaald op basis van:

- de ondergrond,
- de onderzoeksvragen en doelstellingen van het onderzoek,
- de te verwachte vondstendensiteit (o.b.v. de resultaten van voorgaand archeologisch booronderzoek) en
- de te verwachten vondstspreading (o.b.v. de resultaten van voorgaand archeologisch booronderzoek). (CGP 8.7)

Gezien de omvang van een proefput biedt deze methode een beduidend grotere kans op het aantreffen van artefacten. Zo wordt ook de kans op het aantreffen van dateerbare diagnostische artefacten vergroot. Daarenboven biedt een proefput het voordeel dat deze een ruimer beeld biedt van de stratigrafie, met duidelijke profielen. Echter, net omwille van diens omvang, is een proefput sterker verstorend en duurder ten opzichte van een boring.

Het proefputtenonderzoek kan mogelijk een beter beeld geven van de:²

- (voorlopige) datering
- vondstdensiteit
- bewaringstoestand
- lokalisatie concentratie
- begrenzing concentratie

De resultaten van het onderzoek in de vorm van proefputten in functie van steentijd artefactensites zijn bepalend voor de (wijze van) uitvoer van het eventueel verder onderzoek.

5.2.3.1 ONDERZOEKSVRAGEN

Voor het bepalen van de strategie in de volgende stappen van het onderzoekstraject moet vooreerst een wetenschappelijk onderbouwd antwoord gegeven worden op de volgende onderzoeksvragen.

Onderzoeksvragen
1. Wat is de aard van de artefacten?
2. Is het mogelijk een (eerste) (voorlopige) datering te bieden?
3. Wat is de ruimtelijke spreiding van deze artefacten (horizontaal en verticaal)?
4. Zijn er vuursteenconcentraties aanwezig? Wat is de ruimtelijke spreiding van deze concentraties?
5. Kunnen eerder bekomen aardkundige gegevens worden aangevuld, verfijnd of bijgesteld?
6. Wat zegt de landschappelijke situatie van de concentraties m.b.t. het reliëf, het bodemtype, de geologische eenheid en de hydrologie over het landgebruik vanuit een synchroon en diachroon perspectief?
7. Konden er andere antropogene indicatoren worden aangetroffen?
8. Kan er een meer gedetailleerde inschatting worden gemaakt van de bewaringsgraad van de site / concentratie(s)?
9. Kan er een (voorlopig) idee gevormd worden over de aard van de site?

Onderzoeksvragen
10. Worden de vindplaatsen bedreigd door de geplande werkzaamheden en/of is er mogelijkheid tot behoud in situ? Zijn er eventueel maatregelen nodig om aan het behoudsprincipe te voldoen? Indien dit niet mogelijk is: welk vervolgonderzoek dient te worden uitgevoerd?

Tabel 13: Overzicht onderzoeksvragen proefputten in functie van steentijd.

5.2.3.2 **METHODOLOGIE EN STRATEGIE**

De proefputten kunnen geplaatst worden waar nodig of er kan gebruik wordt gemaakt van een vast grid. De maximumresolutie van een proefputtengrid bedraagt 15 m bij 18 m. De veldwerkleider kan van dit grid afwijken mits gegronde verantwoording hiervan in de rapportage. De proefputten zijn vierkant en worden manueel gegraven. Ze zijn 1 m² of 0,25 m² groot. Het opgegraven sediment wordt ingezameld per arbitrair niveau van maximaal 10 cm of per aardkundige eenheid (tenzij deze meer dan 10 cm dik is). De bepaling van het niveau van inzameling gebeurt ten aanzien van het bekomen van het maximum aan relevante verticale ruimtelijke informatie. De ingezamelde stalen worden afzonderlijk nat gezeefd over een zeef met een maaswijdte van maximaal 2mm (CGP 8.7).

- De lokalisering en hoogtebepaling van de boorpunten gebeurt conform CGP 8.7.
- De staalname (volume, lagen en diepte) en het zeven gebeurt conform CGP 8.7.
- De beschrijving en verwerking van de referentieprofielen gebeurt conform CGP 6.11.8 en CGP 8.7.
- De documentatie, verwerking, interpretatie en waardering van eventuele vondsten gebeurt conform CGP 11.3.2 en CGP 12.5.7.
- De staalname voor natuurwetenschappelijk materiaal in functie van paleo-ecologische of ecologisch-archeologische interpretaties gebeurt conform CGP 9.5.5.

5.2.3.3 **ACTOREN**

Het veldteam bestaat minstens uit een veldwerkleider met ervaring met proefputten in functie van steentijd artefactensites en kennis van steentijdartefacten(sites) en een assistent-archeoloog. Een (assistent-)aardkundige kan de archeologen bijstaan (CGP 8.7).

5.2.3.4 **RANDVOORWAARDEN**

Indien nodig wordt de afdekkende grond gescheiden afgegraven en bewaard naast de proefputten. Het dichten van de putten heeft als doel de originele bodemopbouw en de draagkracht van de ondergrond voorafgaand aan de aanvang van het veldwerk te evenaren.

Moesten er zich sporen in het opgravingsvlak bevinden, worden deze geregistreerd en ingemeten. De vulling hiervan wordt afzonderlijk ingezameld en verwerkt.

In het geval dat een onverwachts gezondheids- of veiligheidsrisico optreedt, wordt het onderzoek niet uitgevoerd.

5.2.3.5 **EINDCRITERIA**

Het onderzoek in de vorm van proefputten in functie van steentijd artefactensites wordt als succesvol beschouwd indien:

- alle aardkundige entiteiten of archeologische niveaus relevant voor artefactensites op een wetenschappelijke verantwoorde wijze onderzocht zijn,
- wetenschappelijk onderbouwde antwoorden kunnen worden geformuleerd op de onderzoeksvragen,
- afdoende uitspraken kunnen worden geformuleerd in verband met het vervolg van het onderzoekstraject,
- een nota kan worden opgeleverd.

Na het vooronderzoek dient een evaluatie te worden gemaakt met het oog op het al dan niet uitvoeren van een verder onderzoek in de vorm van een archeologische opgraving in functie van steentijd artefactensites of het eventueel in situ bewaren van de site. Hierbij dient een inschatting te worden gemaakt van het potentieel op kenniswinst.

6 STAP 3: VOORONDERZOEK MET INGREEP IN DE BODEM IN DE VORM VAN PROEFSLEUVEN (OPTIONEEL)

Het bureauonderzoek kon geen eenduidige aan- of afwezigheid van archeologische erfgoedwaarden aantonen ter hoogte van het onderzoeksgebied. Archeologische resten in de omgeving suggereren menselijke aanwezigheid vanaf het neolithicum tot de nieuwe tijd.

Het kerkplein behoort tot de parochiekerk Sint-Gorik die vastgesteld is als bouwkundig erfgoed (ID: 38881) en bouwkundig erfgoed (ID: 37056). Het betreft een niet-georiënteerde neogotische kerk en is gebouwd in 1894. De kerk is gebouwd ter vervanging van de oude kerk aan de Alsebergsesteenweg. Deze oude kerk dateert tussen 1826 en 1833.

Op ca. 60 m ten westen van de kerk Sint-Gorik lag de Pastorie Sint-Goriksparochie (ID: 3033). Historische bronnen vermelden dat er een pastorie heeft gestaan tussen 1406 en 1596. Een tweede pastorie werd gebouwd op dezelfde plek. Deze werd in documenten beschreven als die een omwalde pastorie met daarbinnen een boomgaard. In 1617 werd wederom een nieuwe pastorie gebouwd op hetzelfde omwalde stuk grond. Het is echter ook mogelijk dat dit een uitbreiding betrof op de vroegere pastorie, maar dit is niet zeker. Het is daarnaast bekend dat er tussen 1639 en 1650 een bakhuis en andere gebouwen werden opgetrokken op het terrein. Er was ook een hopakker aanwezig. Het is niet uit te sluiten dat er sporen van deze pastorie worden aangesneden tijdens de werken aan de kerk.

De aanwezigheid van archeologische sites in de ruimere omgeving van het onderzoeksgebied suggereren daarnaast menselijke aanwezigheid in de steentijd, de bronstijd, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe en nieuwe tijd.

Vanaf het neolithicum worden archeologische resten doorgaans aangetroffen als sporensites. Door de complexe samenhang van deze sporen kan een archeologisch booronderzoek hierover geen afdoende uitspraken doen. Proefsleuven, waarbij een statistisch representatief deel van het terrein opgegraven wordt, is een geschikte methode om sporensites in kaart te brengen als ook om inzicht te genereren inzake de aard, de ruimtelijke spreiding, de datering en de bewaring ervan.

Mogelijk?	Nuttig?	Schadelijk?	Noodzakelijk?
Ja	Proefsleuven geven inzicht in eventuele aanwezige sporensites en hun aard en omvang.	Ja en nee. Hoewel deze bodemingreep het bodemarchief lokaal verstoort, beperkt deze methode de bodemingrepen tot een minimum, terwijl grondsporen opgespoord kunnen worden.	Ja, een proefsleuvenonderzoek is immers aangewezen om de aan- of afwezigheid van sporensites na te gaan.

Tabel 14: Overzicht toepasbaarheid, uitvoerbaarheid en noodzakelijkheid van proefsleuvenonderzoek.

6.1 ONDERZOEKSVRAGEN

Voor het bepalen van de strategie in de volgende stappen van het onderzoekstraject moet vooreerst een wetenschappelijk onderbouwd antwoord gegeven worden op de volgende onderzoeksvragen. Een overzicht van de onderzoeksvragen:

Hoofdvraag	Antwoord	Bijvra(a)g(en)
1. Zijn er grondsporen aanwezig?	Ja	a. Wat is hun aard? b. Wat is hun bewaringstoestand? c. Wat is hun verspreiding? d. Wat is de densiteit? e. Hoe verloopt de ruimtelijke horizontale spreiding? f. Hoe verloopt de ruimtelijke verticale spreiding? g. Zijn er verschillende niveaus van sporen aanwezig? h. Behoren de resten tot één of meerdere periodes? i. Gaat het om losse sporen zonder ruimtelijke samenhang of maken ze deel uit van één of meerdere archeologische structuren of concentraties? Geef een interpretatie en voorzie argumentatie. j. Wat is de datering van de sporen op basis van het vondstmateriaal, de versnijdingen en/of opvulling van de sporen en de daarmee gepaarde fasering? k. Zijn de grondsporen te associëren met de Sint-Gorikkerk? l. Zijn er grondsporen te associëren met de pastorie Sint-Gorik?
	Nee	d. Wat kan de afwezigheid ervan verklaren? e. Is deze anomalie natuurlijk of antropogeen? f. Wat is de omvang van deze anomalie?
2. Zijn er artefacten aanwezig?	Ja	h. Wat is hun aard? i. Wat is hun bewaringstoestand? j. Wat is hun verspreiding? k. Wat is de densiteit? l. Hoe verloopt de ruimtelijke horizontale spreiding? m. Hoe verloopt de ruimtelijke verticale spreiding? n. Behoren de resten tot één of meerdere periodes? o. Gaat het om losse artefacten of komen ze voor in verband met één of meerdere sporen of maken ze deel uit van één of meerdere archeologische structuren? Geef een interpretatie en voorzie argumentatie. p. Zijn er verschillende niveaus van sporensites aanwezig?
	Nee	k. Wat kan de afwezigheid van archeologische resten verklaren? l. Is deze anomalie natuurlijk of antropogeen? m. Wat is de omvang van deze anomalie?
3.	Kan een ruimtelijke afbakening gemaakt worden van de zones met archeologische sporen of artefacten?	
4.	Kunnen archeologische vindplaatsen op basis van het sporen/artefactenbestand in tijd, ruimte en functie afgebakend worden? Waarom?	
5.	Kan het vindplaatstype (bewoning, economisch, funerair, religieus, militair) worden bepaald op basis van de aard van de contexten en/of het vondstmateriaal? Waarom?	
6.	Wat zegt de landschappelijke ligging (reliëf, bodemtype, geologische eenheid en hydrologie) van de archeologische erfgoedwaarden over het vroegere landgebruik volgens een synchroon en diachroon perspectief?	
7.	Wat is de impact van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief?	
8.	Is er mogelijkheid tot behoud <i>in situ</i> en zijn er eventueel maatregelen nodig om aan het behoudsprincipe te voldoen?	

Hoofdvraag	Antwoord	Bijvra(a)g(en)
9.	Indien behoud <i>in situ</i> van het archeologisch erfgoed onmogelijk of onwenselijk is in het kader van de geplande bodemingrepen: kan een afbakening gemaakt worden van bepaalde delen van het terrein die voorafgaand aan de werkzaamheden moeten onderzocht worden?	a. Welke site-specifieke vragen moeten bij een eventueel vervolgonderzoek door middel van een opgraving, beantwoord worden? b. Is voor het beantwoorden van deze vragen aanvullend natuurwetenschappelijk onderzoek nodig? Zo ja, welk? En welk type staalnamen, inclusief hoeveelheid, is hiervoor noodzakelijk? c. Waarop moet specifiek gelet worden tijdens het vervolgonderzoek, zowel op methodologisch als strategisch vlak? d. Kan er een inschatting gemaakt worden over budget, tijdsduur, personeelsbezetting, personeelskwalificaties en gespecialiseerde begeleiding bij een vervolgonderzoek?
10.	Zijn er structuren/sporen die bijzondere aandacht verdienen bij evt. vervolgonderzoek?	
11.	Welk kennispotentieel heeft de archeologische site op regionaal niveau en in breder perspectief?	

Tabel 15: Overzicht onderzoeksvragen proefsleuvenonderzoek.

6.2 METHODOLOGIE EN STRATEGIE

De methodologie en strategie wordt per terrein in de volgende paragrafen toegelicht.

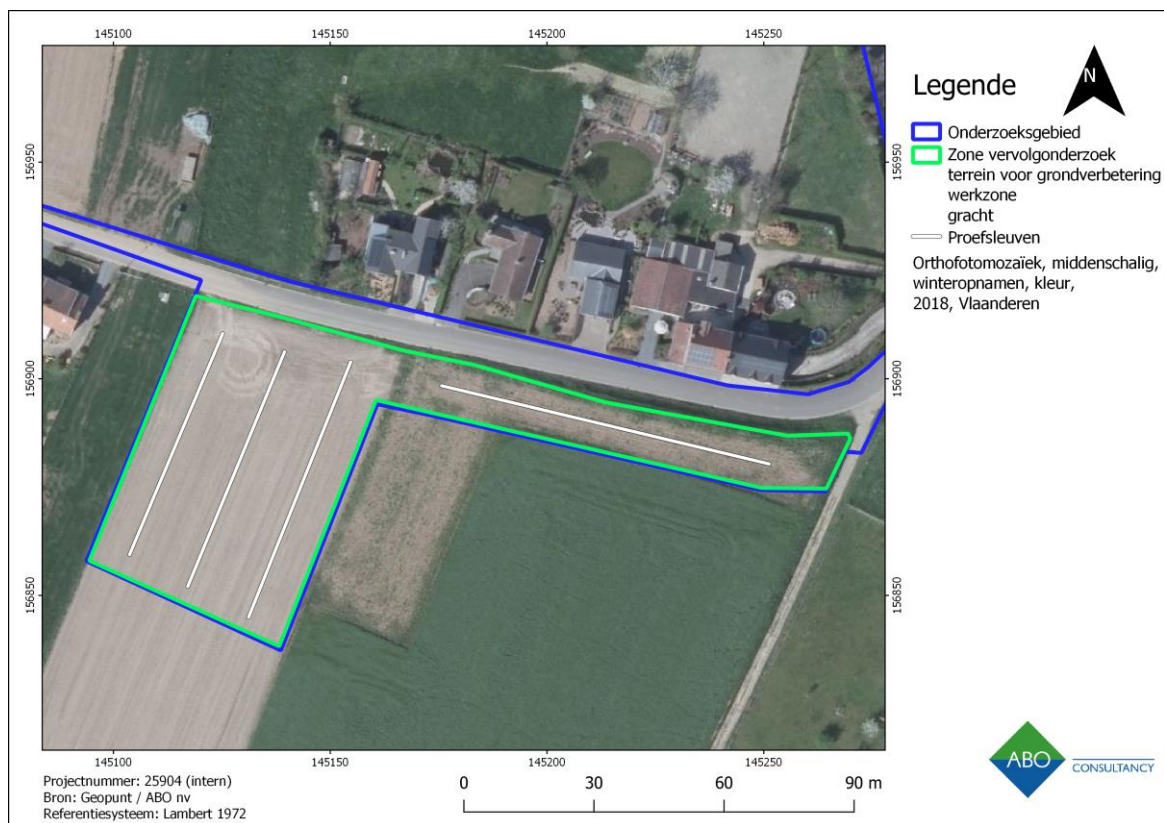
6.2.1 ZONE TERREIN VOOR GRONDVERBETERING, WERKZONE EN GRACHT AAN DE HOOGKOUTER

Bij proefsleuvenonderzoek is een dekkingsgraad van 12,5% het uitgangspunt, waarvan 10% voor de sleuven en 2,5% voor kijkvensters, dwarssleuven en volgsleuven. Concreet vertaalt dit zich naar 4 proefsleuven van 2 m breed op een onderlinge afstand van maximaal 15 m met een totale oppervlakte van 510 m² ofwel 10,97%. Dit proefsleuvenvoorstel biedt dit nog voldoende ruimte voor de uitbreiding van sleuven en de aanleg van kijkvensters. De dekkingsgraad werd berekend aan de hand van de oppervlakte van de verder te onderzoeken zone (4.649 m²).

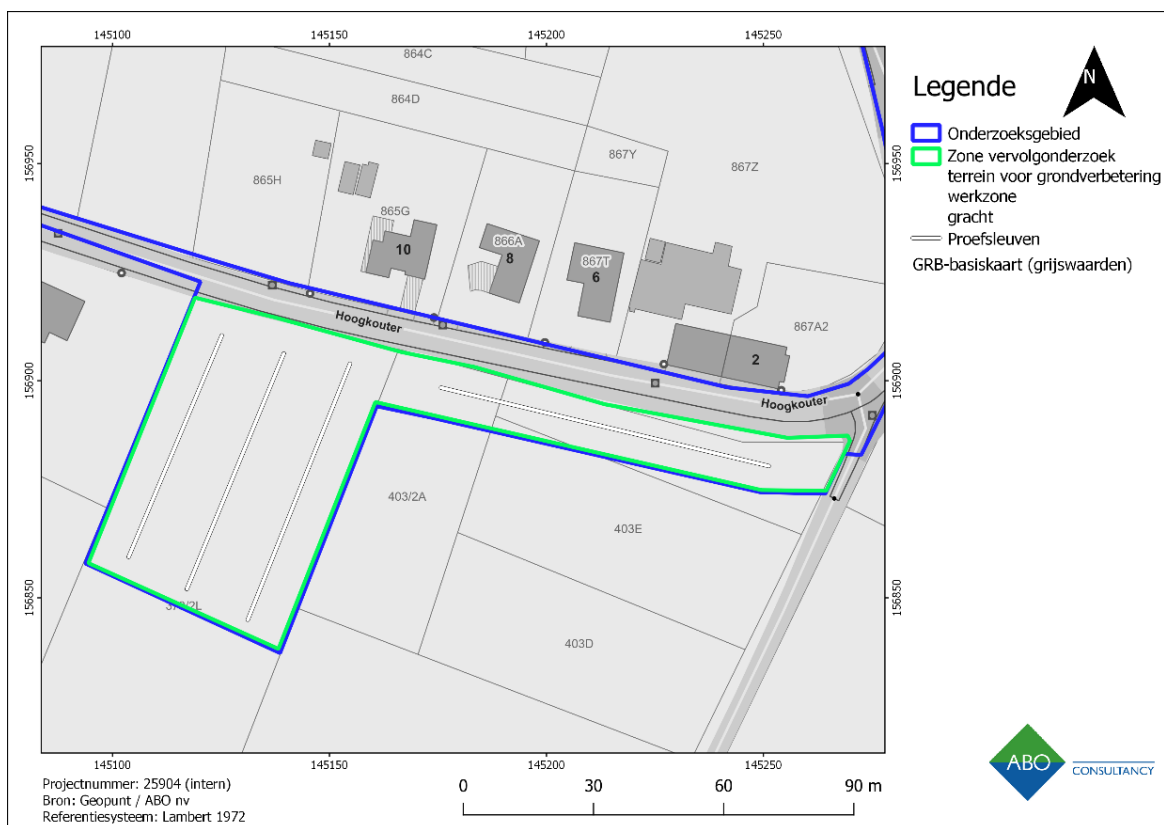
Dit voorstel is echter slechts indicatief. De inplanting van de proefsleuven kunnen nog wijzigen in functie van de resultaten van voorgaande stappen in het vooronderzoek.

Zone	Totale oppervlakte (m ²)	Totale sleufoppervlakte (m ²)	Onderlinge afstand (m)	Sleufbreedte (m)	Aantal
Zone terrein voor grondverbetering, werkzone en gracht	4.649 m ²	510 m ²	15 m	2	4

Tabel 16: Technische gegevens voor het voorgestelde proefsleuvenonderzoek.

Figuur 11: Luchtfoto (middenschallige winteropnamen, kleur, 2019) met aanduiding van het indicatieve proefsleuvenplan.

Figuur 12: GRB met aanduiding van het indicatieve proefsleuvenplan.

Voor de aanleg van de proefsleuven wordt een graafmachine ingezet met een platte graafbak zonder tanden (CGP 8.6.2/3). In regel wordt één vlak aangelegd dat wordt onderzocht zoals beschreven in CGP 6.8.1.1. tot en met 8.6.1.9. De diepte van aanleg wordt tijdens de aanleg continu bijgestuurd op basis van minimaal twee putwandprofielen per sleuf, die bij voorkeur elke 50 meter geschrinkt geplaatst worden. Op basis van de putwanden wordt gekeken of zich dieperliggende niveaus met archeologische sporen en/of vondsten kunnen voordoen. In het voorkomende geval wordt op dit dieperliggend niveau lokaal een opgravingsvlak aangelegd en wordt dit ook onderzocht zoals beschreven in CGP 6.8.1.1. tot en met 8.6.1.9.

Bijgevolg dient rekening gehouden te worden met:

- Boringen (edelman $\varnothing$ 7cm) worden uitgevoerd in een selectie van de sporen indien dit noodzakelijk is om een inschatting te maken van de diepte van de sporen. De veldwerkleider bepaalt het aantal boringen.
- Volg- of dwarssleuven worden aangelegd indien dit noodzakelijk is om het inzicht in de structuur van de archeologische site te verhogen en bij te dragen tot het correct aflijnen van de zones van het terrein waar archeologisch erfgoed aanwezig is.
- Kijkvensters worden aangelegd om de schijnbare afwezigheid van sporen te verifiëren of om een spoor of concentratie van sporen waarvan de waardering en interpretatie niet duidelijk is, beter te kunnen onderzoeken. De kijkvensters worden op dezelfde wijze als proefsleuven aangelegd (CGP 8.6.3).
- De waardering en assessment van de vondsten gebeurt conform de CGP 11.3. en 12.5.9.
- De staalname voor natuurwetenschappelijk materiaal gebeurt conform CGP 9.5.5.
- De verwerking van de natuurwetenschappelijke vondsten en stalen gebeurt conform de CGP 9.6.

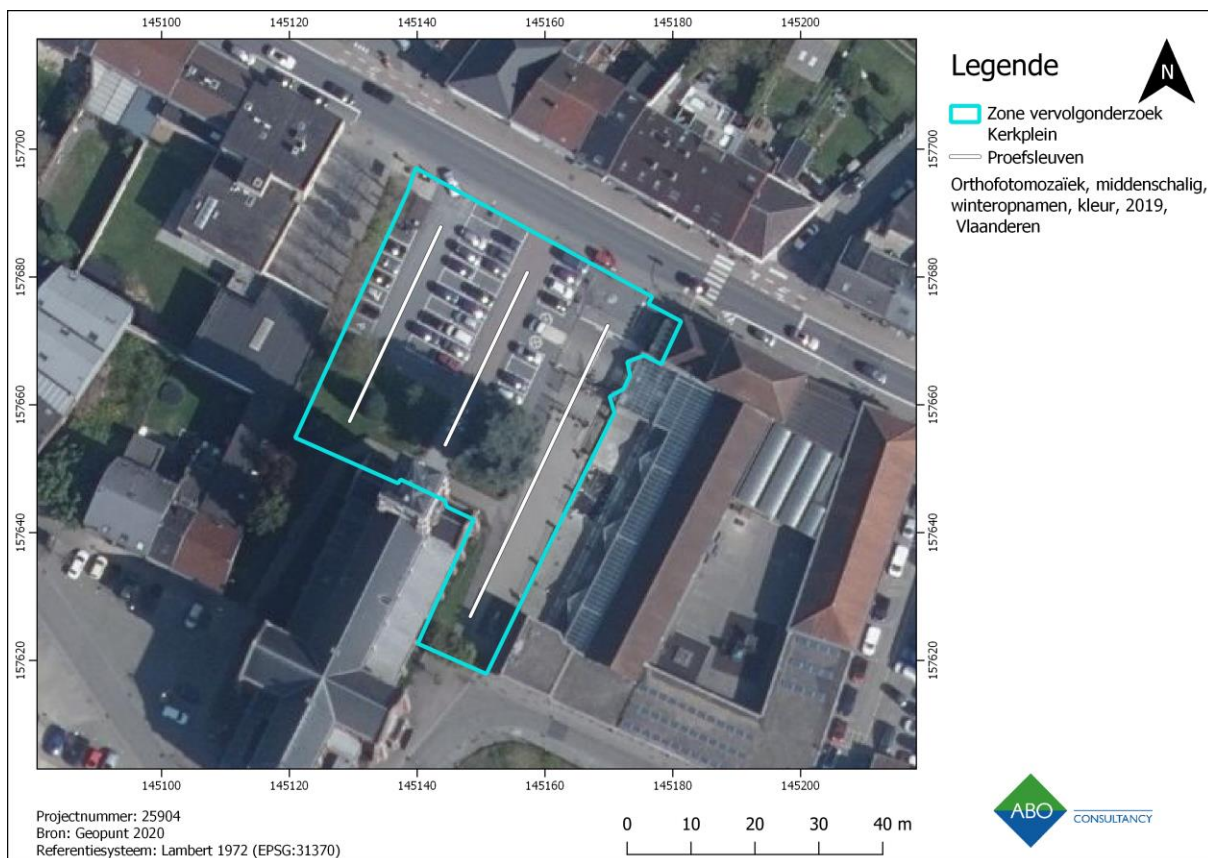
6.2.2 ZONE KERKPLEIN

Bij proefsleuvenonderzoek is een dekkingsgraad van 12,5% het uitgangspunt, waarvan 10% voor de sleuven en 2,5% voor kijkvensters, dwarssleuven en volgsleuven. Concreet vertaalt dit zich naar 3 proefsleuven van 2 m breed op een onderlinge afstand van maximaal 15 m met een totale oppervlakte van 228 m² ofwel 10,3%. Dit proefsleuvenvoorstel biedt dit nog voldoende ruimte voor de uitbreiding van sleuven en de aanleg van kijkvensters. De dekkingsgraad werd berekend aan de hand van de oppervlakte van de verder te onderzoeken zone (2.113 m²).

Dit voorstel is echter slechts indicatief. De inplanting van de proefsleuven kunnen nog wijzigen in functie van de resultaten van voorgaande stappen in het vooronderzoek.

Zone	Totale oppervlakte (m ²)	Totale sleufoppervlakte (m ²)	Onderlinge afstand (m)	Sleufbreedte (m)	Aantal
Kerkplein	2.113 m ²	228 m ²	15 m	2	3

Tabel 17: Technische gegevens voor het voorgestelde proefsleuvenonderzoek.

Figuur 13: Luchtfoto (middenschalige winteropnamen, kleur, 2019) met aanduiding van het indicatieve proefsleuvenplan binnen het kerkplein.

Figuur 14: GRB met aanduiding van het indicatieve proefsleuvenplan binnen het kerkplein.

Voor de aanleg van de proefsleuven wordt een graafmachine ingezet met een platte graafbak zonder tanden (CGP 8.6.2/3). In regel wordt één vlak aangelegd dat wordt onderzocht zoals beschreven in CGP 6.8.1.1. tot en met 8.6.1.9. De diepte van aanleg wordt tijdens de aanleg continu bijgestuurd op basis van minimaal twee putwandprofielen per sleuf, die bij voorkeur elke 50 meter geschrapt geplaatst worden. Op basis van de putwanden wordt gekeken of zich dieperliggende niveaus met archeologische sporen en/of vondsten kunnen voordoen. In het voorkomende geval wordt op dit dieperliggend niveau lokaal een opgravingsvlak aangelegd en wordt dit ook onderzocht zoals beschreven in CGP 6.8.1.1. tot en met 8.6.1.9.

Bijgevolg dient rekening gehouden te worden met:

- Boringen (edelman $\varnothing$ 7cm) worden uitgevoerd in een selectie van de sporen indien dit noodzakelijk is om een inschatting te maken van de diepte van de sporen. De veldwerkleider bepaalt het aantal boringen.
- Volg- of dwarssleuven worden aangelegd indien dit noodzakelijk is om het inzicht in de structuur van de archeologische site te verhogen en bij te dragen tot het correct aflijnen van de zones van het terrein waar archeologisch erfgoed aanwezig is.
- Kijkvensters worden aangelegd om de schijnbare afwezigheid van sporen te verifiëren of om een spoor of concentratie van sporen waarvan de waardering en interpretatie niet duidelijk is, beter te kunnen onderzoeken. De kijkvensters worden op dezelfde wijze als proefsleuven aangelegd (CGP 8.6.3).
- De waardering en assessment van de vondsten gebeurt conform de CGP 11.3. en 12.5.9.
- De staalname voor natuurwetenschappelijk materiaal gebeurt conform CGP 9.5.5.
- De verwerking van de natuurwetenschappelijke vondsten en stalen gebeurt conform de CGP 9.6.

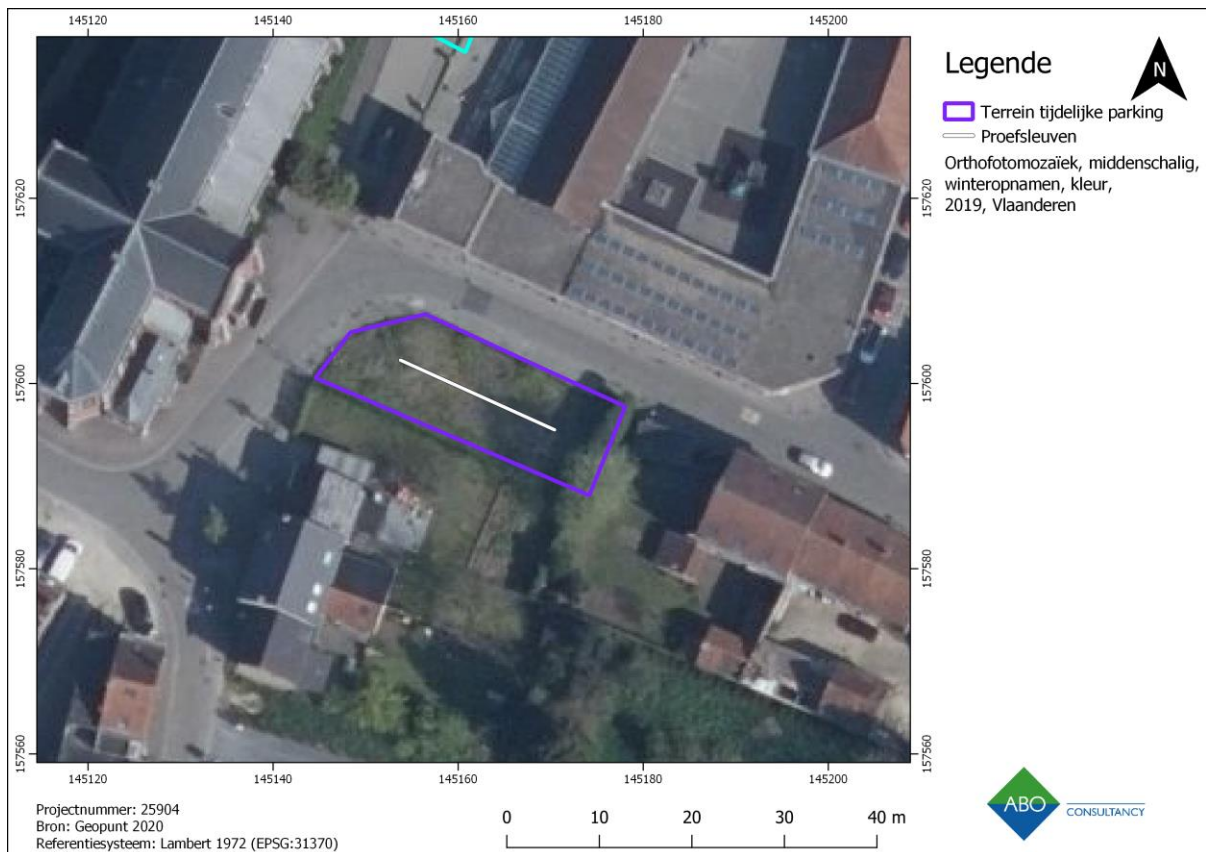
6.2.3 ZONE TERREIN TIJDELIJKE PARKING

Bij proefsleuvenonderzoek is een dekkingsgraad van 12,5% het uitgangspunt, waarvan 10% voor de sleuven en 2,5% voor kijkvensters, dwarssleuven en volgsleuven. Concreet vertaalt dit zich naar 1 proefsleuf van 2 m breed met een totale oppervlakte van 36 m² ofwel 10,2%. Dit proefsleuvenvoorstel biedt dit nog voldoende ruimte voor de uitbreiding van sleuven en de aanleg van kijkvensters. De dekkingsgraad werd berekend aan de hand van de oppervlakte van de verder te onderzoeken zone (352 m²).

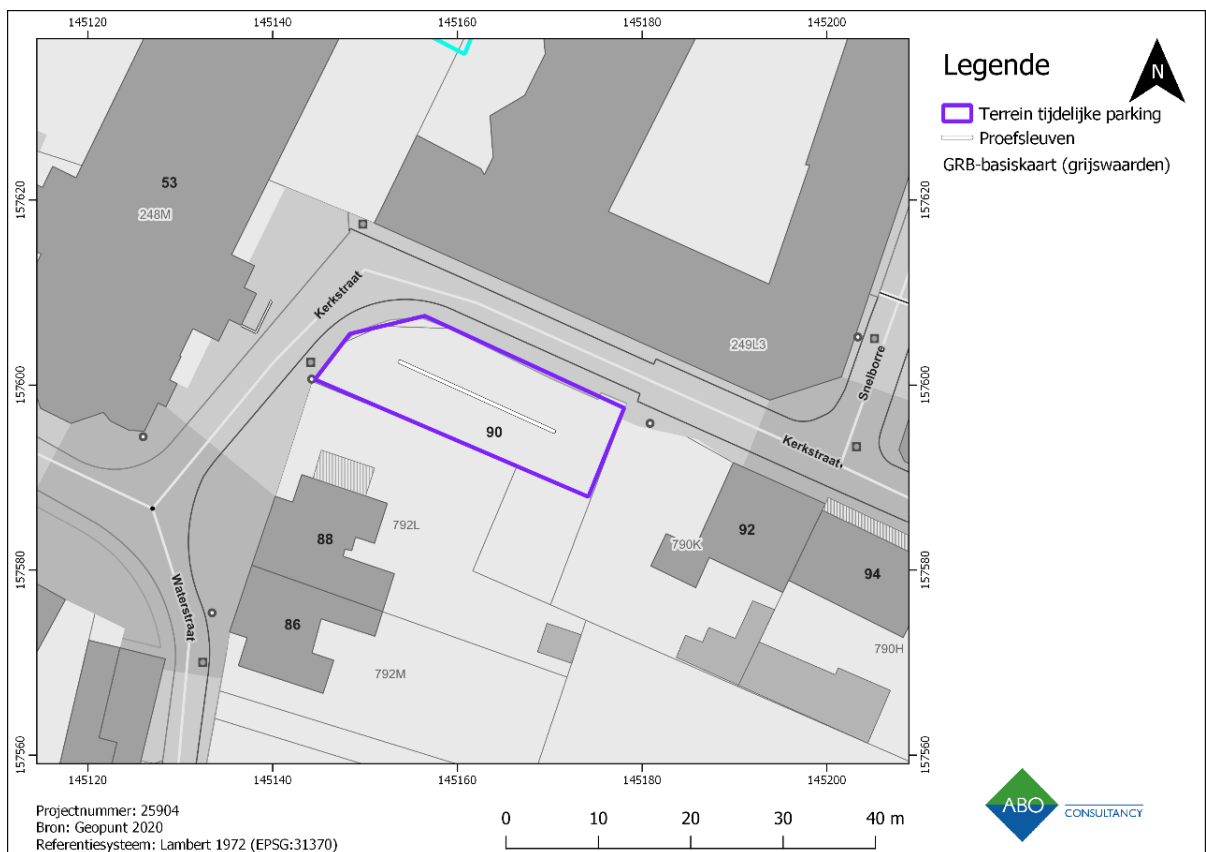
Dit voorstel is echter slechts indicatief. De inplanting van de proefsleuven kunnen nog wijzigen in functie van de resultaten van voorgaande stappen in het vooronderzoek.

Zone	Totale oppervlakte (m ²)	Totale sleufoppervlakte (m ²)	Onderlinge afstand (m)	Sleufbreedte (m)	Aantal
Terrein tijdelijke parking	352 m ²	36 m ²	15 m	2	1

Tabel 18: Technische gegevens voor het voorgestelde proefsleuvenonderzoek.

Figuur 15: Luchtfoto (middenschallige winteropnamen, kleur, 2019) met aanduiding van het indicatieve proefsleuvenplan binnen het terrein voor tijdelijke parking.

Figuur 16: GRB met aanduiding van het indicatieve proefsleuvenplan binnen het terrein voor tijdelijke parking.

Voor de aanleg van de proefsleuven wordt een graafmachine ingezet met een platte graafbak zonder tanden (CGP 8.6.2/3). In regel wordt één vlak aangelegd dat wordt onderzocht zoals beschreven in CGP 6.8.1.1. tot en met 8.6.1.9. De diepte van aanleg wordt tijdens de aanleg continu bijgestuurd op basis van minimaal twee putwandprofielen per sleuf, die bij voorkeur elke 50 meter geschrapt geplaatst worden. Op basis van de putwanden wordt gekeken of zich dieperliggende niveaus met archeologische sporen en/of vondsten kunnen voordoen. In het voorkomende geval wordt op dit dieperliggend niveau lokaal een opgravingsvlak aangelegd en wordt dit ook onderzocht zoals beschreven in CGP 6.8.1.1. tot en met 8.6.1.9.

Bijgevolg dient rekening gehouden te worden met:

- Boringen (edelman $\varnothing$ 7cm) worden uitgevoerd in een selectie van de sporen indien dit noodzakelijk is om een inschatting te maken van de diepte van de sporen. De veldwerkleider bepaalt het aantal boringen.
 - Volg- of dwarssleuven worden aangelegd indien dit noodzakelijk is om het inzicht in de structuur van de archeologische site te verhogen en bij te dragen tot het correct aflijnen van de zones van het terrein waar archeologisch erfgoed aanwezig is.
 - Kijkvensters worden aangelegd om de schijnbare afwezigheid van sporen te verifiëren of om een spoor of concentratie van sporen waarvan de waardering en interpretatie niet duidelijk is, beter te kunnen onderzoeken. De kijkvensters worden op dezelfde wijze als proefsleuven aangelegd (CGP 8.6.3).
- De waardering en assessment van de vondsten gebeurt conform de CGP 11.3. en 12.5.9.
 - De staalname voor natuurwetenschappelijk materiaal gebeurt conform CGP 9.5.5.
 - De verwerking van de natuurwetenschappelijke vondsten en stalen gebeurt conform de CGP 9.6.

6.2.4 ACTOREN

Bij proefsleuven wordt de **veldwerkleider met ervaring in het aanleggen van proefsleuven** bijgestaan door minstens een **assistent-archeoloog** en een **conservator** (CGP 8.6.2/3). Een **assistent-aardwetenschapper** met ervaring in de bodem- en sedimenttypes van het onderzoeksgebied, namelijk de Zandleemstreek (CGP 7.3.2. en CGP 10.2.1.), behoort tot het basisteam indien primaire aardkundige eenheden ter hoogte van het onderzoeksgebied kunnen worden aangetroffen.

6.2.5 RANDVOORWAARDEN

De aanwezige verhardingen en andere structuren moeten voor de aanvang van de werken gesloopt zijn. Dit mag tot op het maaiveld zonder het bijzijn van een erkend archeoloog gebeuren. Indien er structuren onder het maaiveld moeten worden verwijderd, moet dit in het bijzijn van een erkend archeoloog uitgevoerd worden.

De grond wordt gescheiden afgegraven en bewaard naast de proefsleuven. Het dichten van de sleuven gebeurt op zo een manier dat de originele bodemopbouw bekomen wordt en dat de nieuwe draagkracht van de ondergrond de draagkracht van de ondergrond voorafgaand aan de aanvang van het veldwerk evenaart.

Indien er bomen verwijderd moeten worden, moeten deze voor de geplande werken verwijderd worden. De bomen mogen omgezaagd worden en naderhand tot een maximale diepte van 0,3 m uitgefreesd worden.

De zones van het opgravingsvlak die sporen of artefacten bevatten, worden in afwachting van een opgraving of definitief fysiek behoud, afgedekt met geotextiel om te voorkomen dat degradatie ervan zou optreden. Er worden ook de nodige maatregelen getroffen om een langdurige bewaring van de sporen tijdens het veldwerk te garanderen en schade ten gevolge van lucht en weerslementen te voorkomen (CGP 8.6.1.1).

In het geval dat een onverwachts gezondheids- of veiligheidsrisico optreedt, wordt het onderzoek niet uitgevoerd.

6.2.6 EINDCRITERIA

Het onderzoek wordt als succesvol beschouwd indien alle sporen- en vondstenlocaties op een wetenschappelijke verantwoorde wijze onderzocht werden, onderbouwde antwoorden op de onderzoeksvragen kunnen worden geformuleerd en een rapport kan worden opgeleverd.

7 BEWARING EN DEPONERING VAN VONDSTEN

De conservatie en overdracht van archeologische vondsten na afloop van het vooronderzoek gebeurt conform aan de artikelen 5.2.1 tot en met 5.2.3 van het Onroerend Erfgoeddecreet en de bijhorende uitvoeringsbepalingen. Bij de aanvang van het onderzoek worden duidelijke afspraken gemaakt tussen de opdrachtgever en de erkend archeoloog inzake de overdracht van de archeologische vondsten aan de eigenaar, erkende onroerend erfgoeddepot of andere bewaarder van het archeologische ensemble. Na het beëindigen van de verwerking en het opleveren van het eindrapport zal de overdracht van de vondsten plaatsvinden. Archeologische conservatie zal in alle fases van een archeologisch onderzoek aanwezig zijn om het onderzoekspotentieel van de opgegraven objecten ten volle te kunnen benutten. Hieronder worden zowel noodconservatie⁵, preventieve conservatie⁶, stabiliserende conservatie⁷ als conservatie in functie van het onderzoek⁸ verstaan (CGP 24.1.1). Een tijdelijke opslag in het depot van ABO nv is ook een mogelijkheid.

⁵ dit zijn ingrepen die nodig zijn om de bewaring van een archeologisch artefact te verzekeren van bij het opgraven tot een verdere eventuele conservatiebehandeling (CGP 24.1.1.1°).

⁶ dit is het aanpassen en controleren van de omgeving van archeologische artefacten om degradatieprocessen te vertragen of te stoppen (CGP 24.1.1.2°).

⁷ dit zijn behandelingen van het object zelf, die nodig zijn om een artefact stabiel te kunnen bewaren en hanteren (CGP 24.1.1.4°).

⁸ dit zijn alle ingrepen die nodig zijn om zoveel mogelijk informatie uit een archeologisch artefact te halen (CGP 24.1.1.3°)

8 CRITERIA VOOR HET NIET UITVOEREN VAN DE VOORZIENE ONDERZOEKSMETHODEN

Als tijdens het veldwerk van de in het programma van maatregelen besproken onderzoeksmethoden wordt afgeweken, op basis van de inzichten uit het onderzoek, wordt dit beschreven en verantwoord in de rapportering.

9 VOORZIENE AFWIJKINGEN TEN AANZIEN VAN DE CODE GOEDE PRAKTIJK

Er is geen afwijking ten aanzien van de Code Goede Praktijk voorzien. Indien er tijdens het uitvoeren van het veldwerk toch redenen hiertoe zou zijn, dan worden deze beschreven en met verantwoording opgenomen in de rapportering.

10 RISICO'S EN MAATREGELEN

Het uitvoeren van het voorgestelde vooronderzoek houdt een reeks potentiële risico's in. Deze worden in de onderstaande tabel opgesomd. Voor elk van de risico's staat telkens vermeld welke maatregelen worden genomen om gevaarlijke situaties te vermijden of te beperken. Het gebruik van persoonlijke beschermingsmiddelen (PBM's) is conform met het Koninklijk Besluit van 13 juni 2016 betreffende het gebruik van persoonlijke beschermingsmiddelen (B.S. 14.7.2005).

Risico	Maatregel	
Extreme weersomstandigheden	1. PBM's (Regenkledij, handschoenen) 2. Bijkomende rusttijden bij hoge temperaturen en OZON-waarschuwingen aangegeven in arbeidsreglementering FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg (Website FOD 2017). 3. Weerverlet wanneer afgekondigd door het KMI of indien verder werken ernstige schade aan de site en/of het aanwezige personeel toebrengt (bv. site ondergelopen) 4. Verfrissende dranken verstrekken bij hitte zoals aangegeven in de arbeidsreglementering van de FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg (Website FOD 2017)	
Nutsleidingen	Geen exacte locatie	a. Locatie van de nutsleidingen in de mate van het mogelijke in kaart brengen en een buffer voorzien tussen deze leidingen en de inplanting van boringen, proefputten, sleuven, en werkputten.
	Geraakt tijdens onderzoek – niet gas (website BeSWIC 2017)	a. Beheerder van de leiding contacteren en nagaan welke ingreep noodzakelijk is. b. Grondige inspectie van de geraakte leiding door de beheerder
	Geraakt tijdens onderzoek – gas (Ghijsels en Achten 2015, p 8)	a. Open vlammen in de nabijheid doven b. Geen GSM gebruiken of licht maken in buurt van het gas c. Niet roken d. De beheerder van de leiding verwittigen e. De politie verwittigen f. Het personeel en derden op de site verwittigen g. Site afsluiten en wachten op interventieploeg gasmaatschappij.
Menselijke/dierlijke resten	PBM's (handschoenen, mondmasker).	
Zwaar materiaal	PBM's (helm, fluo-vestje, veiligheidsschoenen, gehoorbescherming)	
Vallende objecten	PBM's (helm, veiligheidsschoenen)	
Diepe sleuf/put (>1,2m)	n. Aanleg in taluds of trappen zoals aangegeven door de N.A.V.B. (Veiligheidsnota's bouwbedrijf 2002, p 9-10) of –indien dit niet mogelijk is- beschoeiing plaatsen die minimum 15 centimeter boven het maaiveld uitsteekt (Veiligheidsnota's bouwbedrijf 2000, p 5). o. Verlaging van het grondwater indien nodig door middel van bemaling (Veiligheidsnota's bouwbedrijf 2002, p 8)	
Waterput	• Vaak diep en natte context waardoor de wanden onstabiel zijn • Stutten van wanden onstabiele bodems (zie wettelijke context) • De werkput taluderen (zoals aangegeven in vademecum p. 10) • Verlaging van het grondwater door bemaling	

Risico	Maatregel
	• Vluchtroute voorzien • Coupe in meerdere delen uithalen. • Coupe tot een bepaalde diepte en dan andere kant gelijktrekken
Munitie en explosieven	1. Geen verdere manipulatie van de munitie 2. Werken meteen stilleggen 3. Politie verwittigen 4. Evacuatie van de site en evacuatie loodrecht op de windrichting indien een vreemde geur of rook waarneembaar is 5. Ligplaats onthouden en afbakenen met materiaal dat van op ruime afstand herkenbaar is 6. Al het aanwezige personeel en evt. derden op de site verwittigen 7. Sluit de toegang tot de vindplaats af 8. Wacht op de aankomst van politie en/of hulpdiensten (Europees agentschap voor veiligheid en gezondheid op het werk)

Tabel 19: Risico's en maatregelen.

11 NOODNUMMERS

Instantie	Nummer	Instantie	Nummer
Medische interventie	100	Fluxys	0800/ 90 102
Politie	101	Eandis	0800/ 65 0 65
Brandweer	100	Infrax	0800/ 60 888
Algemeen	112	Aquafin	0800/ 16 603
Antigif Centrum	070/245 245	Proximus	0800/ 55 800
Civiele Bescherming	050/ 81 58 41	Telenet	015/ 66 66 66

Tabel 20: Overzicht noodnummers.

12 KWALITEITSCONTROLE EN ONDERTEKENING

Naam	Functie	Handtekening	Datum
Patrick Hambach	General director		12 februari 2020
Toon Moeskops	Business Unit Manager		12 februari 2020
Jan Coenaerts	Senior Archeoloog/ Projectmanager		12 februari 2020

13 BIBLIOGRAFIE

- Belgisch Kenniscentrum over Welzijn op het Werk, 2016. *Werkzaamheden in de Nabijheid van Ondergrondse Nutsleidingen* [online]: <<https://www.beswic.be/nl/blog/werkzaamheden-nabijheid-van-ondergrondse-nutsleidingen>>.
- Borsboom A. and Verhagen, P., 2012. *KNA Leidraad. Inventariserend Veldonderzoek. Deel: Proefsleuvenonderzoek (IVO-P)*. Amsterdam: Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer.
- Ervynck A., 2018. Omgaan met menselijke resten bij archeologisch onderzoek in vlaanderen – versie 1 in: *Afwegingskaders agentschap onroerend Erfgoed nr. 7*. Agentschap Onroerend Erfgoed: Brussel.
- Federale Overheidsdienst Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, 2016. *Arbeidsreglementering* [online] <http://www.werk.belgie.be/defaultTab.aspx?id=387>.
- Ghijsels Y. and Achten, J., 2015. Werken in de Nabijheid van Ondergrondse Installaties. Praktische Gids voor Aannemers. Federale Verzekering: Brussel.
- Groenewoudt, B.J., 1994. Prospectie, Waardering en Selectie van Archeologische Vindplaatsen: een Beleidsgerichte Verkenning van Middelen en Mogelijkheden. *Nederlandse Archeologische Rapporten 17*. Amersfoort: Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek.
- Haneca, K., Debruyne, S., Vanhoutte, S. and Ervynck, A., 2016. Archeologisch Vooronderzoek met Proefsleuven – Op Zoek naar een Optimale Strategie. *Onderzoeksrapport agentschap Onroerend Erfgoed 48*. Brussel: Agentschap Onroerend Erfgoed.
- Preventiemaatregelen, 2002. Veiligheidsnota's Bouwbedrijf: Werken langs en in Sleuven. *Vademecum van het Nationaal Actiecomité voor Veiligheid en Hygiëne in het Bouwbedrijf N.A.V.B.*, 96, p. 6-20.
- Uitgravingen, 2002. Veiligheidsnota's Bouwbedrijf: Veiligheid op Kleine Bouwplaatsen. *Vademecum van het Nationaal Actiecomité voor Veiligheid en Hygiëne in het Bouwbedrijf N.A.V.B.*, 88, pp. 6-20.
- Verhagen J., Rensink, E., Bats, M. and Crombé, P., 2011. Optimale Strategieën voor het Opsporen van Steentijdvindplaatsen met behulp van Booronderzoek. Een Statistische Perspectief. *Rapportage Archeologische monumentenzorg*, 197, p. 35-38.